

บทที่ 1

ภาพลักษณ์ของยามาดา นางามาซาในเอกสารทางประวัติศาสตร์

กล่าวนำ

ประมาณตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่ 16 หรือ ตอนต้นของคริสต์ศตวรรษที่ 17 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่มีการค้าระหว่างสยามกับญี่ปุ่นเจริญรุ่งเรืองนั้น ยามาดา นางามาซา เป็นชาวญี่ปุ่นที่เดินทางเข้ามายังราชอาณาจักรสยาม และได้รับใช้เบื้องพระยุคลบาทพระมหากษัตริย์สยามในฐานะหัวหน้ากรมอาสาญี่ปุ่น และได้รับราชการจนเป็นที่โปรดปรานของพระมหากษัตริย์สยาม ยังผลให้เขาได้เลื่อนตำแหน่งสูงขึ้นเรื่อยๆ คนไทยโดยทั่วไปรู้จักเขาในนามว่า *ออกญาสนาภิมุข* ภายหลังจากได้รับตำแหน่งในระดับสูงขึ้นแล้ว เขาก็เกี่ยวข้องกับการแย่งชิงอำนาจภายในราชสำนักอยุธยา ในที่สุดก็ไปเสียชีวิตที่เมืองนครศรีธรรมราช ซึ่งจะได้กล่าวถึงต่อไป และเนื่องจากเอกสารชั้นต้นเกี่ยวกับเขามีค่อนข้างน้อย เพราะในสมัยอยุธยาไม่นิยมบันทึกเรื่องราวต่างๆ นอกจากเรื่องของพระมหากษัตริย์ อีกทั้งยังมีปัญหาเรื่องการขัดแย้งของข้อมูลต่างๆ มาก ประกอบกับแหล่งข้อมูลในประเทศญี่ปุ่นนั้นก็ยังมีปัญหาอย่างที่กล่าวในบทนำ ดังนั้น ถึงแม้ว่าการศึกษาเกี่ยวกับเขาในปัจจุบันจะมีมากขึ้นก็ตาม (ส่วนใหญ่โดยนักวิจัยชาวญี่ปุ่น) แต่ส่วนที่ไม่ชัดเจนก็มีมากเช่นกัน จุดมุ่งหมายของบทนี้คือ ต้องการจะศึกษาถึงลักษณะและบทบาทของ ยามาดา นางามาซา ที่ปรากฏในเอกสารฝ่ายไทย และฝ่ายญี่ปุ่น โดยจะแบ่งบทนี้ออกเป็น 3 ส่วนด้วยกัน ส่วนที่หนึ่งจะศึกษาเบื้องหลังของยามาดา และสภาวะการณ์ของโลกสมัยนั้น ตลอดจนความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยากับญี่ปุ่น โดยเฉพาะการค้าที่ญี่ปุ่นมีบทบาทสำคัญ ส่วนที่สองจะศึกษาว่าเอกสารเกี่ยวกับ ยามาดา ที่สำคัญมีอะไรบ้าง (ทั้งเอกสารชั้นต้นและชั้นรอง) เขียนขึ้นเมื่อไหร่ โดยใคร รวมทั้งมีขอบเขตหรือปัญหาอะไรบ้าง ส่วนสุดท้ายก็คือจะศึกษาว่าภาพลักษณ์ของ ยามาดา นางามาซา ในทางประวัติศาสตร์เป็นอย่างไรโดยละเอียด

1.1. สภาวะการณ์การค้าในเอเชียอาคเนย์

การค้าระหว่างประเทศของเอเชียอาคเนย์ก่อนที่ประเทศตะวันตกจะเข้ามา

การทำความเข้าใจถึงความสำคัญของอยุธยา ในฐานะเมืองท่าทางการค้าที่สำคัญของโลก นับเป็นสิ่งสำคัญ เพราะจะทำให้เราเข้าใจสภาวะการณ์ของอยุธยาสมัยนั้นตามไปด้วย นับแต่ในวสันตศักราชของคริสต์ศตวรรษที่ 16 ประเทศตะวันตกเริ่มเข้ามาในเอเชียอาคเนย์ โดยมีโปรตุเกสเป็นประเทศแรก จุดมุ่งหมายของการเข้ามาของประเทศตะวันตกส่วนใหญ่ในช่วงดังกล่าวก็เพื่อที่จะซื้อ

ขายเครื่องเทศและสิ่งของต่างๆ ในภูมิภาคนี้โดยตรง (ไม่ผ่านคนกลาง เพราะก่อนหน้านี้ คนยุโรปต้องซื้อสินค้าจากพ่อค้าอิสลามและอิตาเลียน) และตะวันตกก็ได้สร้างสำนักงานที่เมืองท่าหลายแห่งในเอเชียอาคเนย์ อย่างไรก็ตาม การเข้ามาครั้งนั้นมีใช้การยึดครองภูมิภาคนี้ เพียงแต่ต้องการเข้าติดต่อกับชาย ช่วงนี้จึงยังถือว่าเป็นช่วงที่ยังมีการค้าอิสระในภูมิภาคนี้ ซึ่งอยู่ในช่วงก่อนปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 อันเป็นช่วงที่ประเทศตะวันตกจะเริ่มทำให้ภูมิภาคนี้เป็นอาณานิคมในช่วงต่อมา ช่วงการค้าอิสระนี้เริ่มตั้งแต่ประมาณคริสต์ศตวรรษที่ 14 และมีช่วงที่มีความเจริญถึงขีดสุดอยู่ระหว่าง ค.ศ. 1570-1630 อนึ่ง ก่อนที่ประเทศตะวันตกและญี่ปุ่นจะเข้ามาทำการค้ากับเอเชียอาคเนย์นั้น จีนและประเทศที่นับถือศาสนาอิสลาม เป็นประเทศสำคัญที่ทำการค้ากับภูมิภาคนี้ เช่น การเดินทางสำรวจ 6 ครั้งของจักรพรรดิฉินชื่อ หยงเล่ (Yongle) เพื่อหาฟริกไทยกับไม้ฝาง ก็แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ดังกล่าวอย่างชัดเจน นอกจากนี้ ช่วงที่จีนมีนโยบายห้ามการค้ากับประเทศโพ้นทะเล ริกิวก็ได้มีบทบาทสำคัญ ในการเชื่อมโยงสินค้าระหว่างจีน ญี่ปุ่น กับเอเชียอาคเนย์ (ในฐานะเป็นศูนย์การค้า=entrepôts) ทว่าในช่วงประมาณ ค.ศ. 1570 ริกิวก็เริ่มลดบทบาทลงเพราะมีคู่แข่งที่ทรงอิทธิพลกว่าปรากฏตัวขึ้น ไม่ว่าจะเป็นพ่อค้าจีน โปรตุเกส สเปน ดังนั้นเพื่อต่อต้านพ่อค้าของประเทศเหล่านั้น ญี่ปุ่นจึงเริ่มส่งเรือสำเภาตราแดงมายังภูมิภาคเอเชียอาคเนย์¹ ทั้งนี้เรือสำเภาญี่ปุ่นเริ่มมาถึงเมืองท่าในเอเชียอาคเนย์ตั้งแต่ประมาณ ค.ศ. 1580 จนถึง ค.ศ. 1639 ซึ่งเป็นปีที่โชกุนอิเอะมิทซุ (Iemitsu) ออกกฎหมายปิดประเทศโดยสมบูรณ์ ขณะเดียวกันประเทศในยุโรปก็เพิ่มความต้องการต่อสินค้าของเอเชียอาคเนย์อย่างรวดเร็วตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 16 จนถึงตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่ 17 โดยเฉพาะ กานพลู (clove) ของหมู่เกาะโมลุกกะ (Moluccas) ลูกจันทน์ (nutmeg) และดอกจันทน์เทศ (mace) ของหมู่เกาะบันดา (Banda) และฟริกไทยจากภูมิภาคเอเชียอาคเนย์

การก้าวเข้ามาของโปรตุเกส

ในบรรดาประเทศต่างๆ ในยุโรปนั้น ประเทศที่เข้ามายังภูมิภาคนี้ประเทศแรกคือโปรตุเกส ภายหลังจากการเดินทางถึงแหลมกู๊ดโฮป (Cape of Good Hope = Cabo da Boa Esperanca) ใน

¹ อิชิจิ โยเนะโอะ (Ishii Yoneo) และ โยชิคาว่า โทชิฮารุ (Yoshikawa Toshiharu), *ความสัมพันธ์ไทย-ญี่ปุ่น 600 ปี (Nittai kohryuh 600 nen shi)*, (โตเกียว: โคดันฉะ (Kohdansha), 1987), หน้า 34. (หนังสือเล่มนี้มีฉบับภาษาไทยด้วย ชื่อเดียวกัน ตีพิมพ์โดยมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ พ.ศ. 2530.) และ โอะวะดะ เทะทซุโอะ (Owada Tetsuo), *ยามาดา นางามาซา - ภาพจริงที่ังไม่เปิดเผย (Yamada Nagamasa - Shirarezaru jitsuzou)*, (โตเกียว: โคดันฉะ, 1987), หน้า 29.

ค.ศ. 1488 ของ บาร์โธโลเมโอ ดีอาส (Bartholomeo Dias) และความสำเร็จในการเดินทางไปกลับอินเดียในค.ศ. 1489 ของ วาสโก ดา กามา (Vasco da Gama) โปรตุเกสได้ตั้งนโยบายที่จะแสวงหาที่มั่นระหว่างเส้นทางเดินเรือจากโปรตุเกสถึงเอเชียอาคเนย์ผ่านอินเดีย และพยายามทำให้ที่มั่นเหล่านั้นกลายเป็นป้อมปราการ (เช่น กัว=Goa และ มะละกา=Malacca) เพราะโปรตุเกสต้องการผูกขาดการค้าแต่เพียงผู้เดียวตั้งแต่แหล่งผลิต (เอเชียอาคเนย์) ไปจนถึงตลาด (ยุโรป) แต่่นโยบายดังกล่าวก็ไม่ประสบผลสำเร็จ เพราะส่วนใหญ่พ่อค้าอิสลามก็ยังเป็นผู้ทำการค้าเครื่องเทศทุกชนิดต่อยุโรปเช่นเดิม ดังเช่น กานพลู ของหมู่เกาะโมลุกกะ จากผลผลิตทั้งหมดประมาณ 3,000 bhar (หน่วยชั่งที่ใช้สำหรับชั่งเครื่องหอม) ต่อหนึ่งปีนั้น พ่อค้าชาวโปรตุเกสมีส่วนแบ่งเพียง 400 bhar ซึ่งเท่ากับ 13 เปอร์เซ็นต์ของทั้งหมดเท่านั้น ด้วยเหตุนี้อาจารย์ นงะสุมิ อะกิระ (Nagazumi Akira) จึงได้วิเคราะห์ว่าส่วนที่เหลือคงจะถูกส่งออกโดยพ่อค้าชาวอิสลาม² ต่อมาความได้เปรียบของโปรตุเกสในเอเชียอาคเนย์เริ่มลดลง สาเหตุหนึ่งก็คือสภาวะการณ์ของยุโรป ในค.ศ. 1580 โปรตุเกสตกอยู่ภายใต้การปกครองของกษัตริย์ ฟิลิปที่สอง (Felipe II) แห่งสเปน เนื่องจากโปรตุเกสขาดผู้สืบราชสันตติวงศ์จึงทำให้กษัตริย์ฟิลิปที่สองซึ่งมีเชื้อสายโปรตุเกสได้เป็นกษัตริย์ของโปรตุเกสด้วย นอกจากนี้ก่อนช่วงนี้อารุและวิธีเดินเรือของโปรตุเกสก้าวหน้ากว่าประเทศอื่นๆ แต่ครั้งถึงประมาณปลายคริสต์ศตวรรษที่ 16 ประเทศอื่นๆ ในยุโรปและเอเชียก็เลียนแบบได้แล้ว³ โปรตุเกสจึงมิใช่ประเทศที่มีความสำคัญต่อภูมิภาคนี้อีกต่อไป

การก้าวเข้ามาในภูมิภาคเอเชียอาคเนย์ของประเทศฮอลันดา

ประเทศฮอลันดา เป็นประเทศที่มีความเข้มแข็งและเจริญรุ่งเรืองโดยอุตสาหกรรมทอผ้าขนสัตว์ แม้ว่ากำลังทำสงครามกับสเปนเพื่อเป็นเอกราชจากสเปน ในค.ศ. 1620 ก็ตาม ฮอลันดาได้ตั้งบริษัทอินเดียตะวันออก (Vereenighde Oost Indische Compagnie=VOC) และเริ่มการค้ากับเอเชียอาคเนย์พร้อมตั้งจุดเป้าหมายที่จะโค่นล้มอิทธิพลของพวกโปรตุเกส ในค.ศ. 1609 ฮอลันดาได้ตั้งระบบข้าหลวงใหญ่และชื่อคูน(Coen)ซึ่งเป็นข้าหลวงใหญ่คนที่สี่ดำเนินนโยบายที่เข้มงวดและรุนแรงเนื่องจากอยู่ในช่วงที่มีการขัดแย้งอย่างรุนแรงระหว่างฮอลันดากับอังกฤษเกี่ยวกับหมู่เกาะต่างๆ ที่ผลิตเครื่องเทศมีการเผาสำนักงานของอังกฤษในเมืองปัตตาเวีย (Batavia) (จาการ์ตา (Jakarta)

² นงะสุมิ อะกิระ (Nagazumi Akira), *บริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดา (Oranda Higashi Indo Gaisha)*, (โตเกียว: โยชิคาวะ ไกอุนกัน (Yoshikawa kohbunkan), 1967), หน้า 21-22.

³ *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 26.

ปัจจุบัน) และไล่โจมตีหมู่เรือรบอังกฤษและฮัตครองปัตตาเวีย⁴ ในค.ศ.1621 เมื่อชาวเกาะ บันดา ปฎิเสธที่จะขายเครื่องเทศให้แก่ บริษัทฮอลันดาอินเดียตะวันออก (กบฏในลักษณะเช่นนี้เกิดขึ้นอีก บ่อยครั้งในช่วงหลัง) พวกเขาถูกริบโดยกำลังทหารอย่างโหดร้าย เช่นจับชาวเกาะรุน (Run) ซึ่งเคยเป็นดินแดนของประเทศอังกฤษจำนวน 800 คนส่งไปปัตตาเวียเพื่อเป็นเชลยและใช้แรงงาน เชียงทาส ต่อมาเมื่อชาวเกาะส่วนที่เหลือรู้เรื่องนี้เขาก็เริ่มต่อต้าน ฮอลันดาได้ส่งมาหัวหน้าชาวเกาะ 47 คนซึ่งถูกจับเป็นตัวประกัน ส่วนชาวเกาะที่รอดชีวิตจำนวนสองถึงสามพันคนก็เลือกที่จะตาย โดยความหนาวและความหิว ไม่เลือกที่จะยอมแพ้ ขณะที่ชาวเกาะที่จะพยายามหนีไปเกาะอื่น จำนวน 160 คนก็ถูกฆ่าอย่างโหดร้ายหมด จากเหตุการณ์ที่อัมบอน (Ambon) ในค.ศ. 1623⁵ ซึ่งเป็นเหตุการณ์สังหารหมู่อย่างโหดเหี้ยมทารุณเหตุการณ์หนึ่ง จุดนี้เองได้กลายเป็นหัวเลี้ยวหัวต่อที่ อังกฤษไม่สามารถที่จะร่วมมือกับฮอลันดาในบริเวณเกาะเครื่องเทศต่างๆ และรู้สึกหมกหมองและ ถอนตัวออกจากดินแดนเกาะชวาโดยให้ความสนใจกับอินเดียแทน จากนั้นนโยบายการใช้กำลังทหาร ต่อชาวเกาะและชัยชนะที่มีต่ออังกฤษในการปะทะกันนั้น ยังผลให้บริษัท VOC ประสบผลสำเร็จ ในการผูกขาดการค้าลูกจันทน์และดอกจันทน์เทศในหมู่เกาะบันดาในค.ศ.1621 และกานพลูใน เกาะโมลุกกะในค.ศ. 1650 นโยบายดังกล่าวทำให้ฮอลันดาได้กำไรอย่างมากมายจากอินโดนีเซีย ส่วนการค้ากับญี่ปุ่นนั้น เริ่มตั้งแต่ค.ศ. 1609 ด้วยการเปิดสำนักงานที่เมืองท่าฮิระโตะ (Hirado) ซึ่ง ต่อมาในภายหลัง ได้มีความหมายอย่างสำคัญต่อบริษัท VOC

การค้ากับญี่ปุ่นของฮอลันดา

แม้ว่าอังกฤษจะสร้างสำนักงานที่ ฮิระโตะช้ากว่าฮอลันดาเพียง 2-3 ปี แต่อังกฤษก็พ่ายแพ้ ฮอลันดาในการแข่งขันทางการค้า และเดินทางกลับประเทศตนหลังจากอยู่ที่ญี่ปุ่นประมาณ 10 ปี⁶ แม้ว่าฮอลันดาชนะในการแข่งขันกับอังกฤษก็ตามแต่การค้ากับญี่ปุ่นก็ไม่ใช่ว่าราบรื่นตั้งแต่แรก ช่วงหนึ่งฮอลันดาก็มีความขัดแย้งกับญี่ปุ่น กล่าวคือ สินค้าเข้าอันดับหนึ่งของญี่ปุ่นคือผ้าไหมและ ไหมดิบจากจีน โดยที่พ่อค้าญี่ปุ่นซื้อสินค้านี้จากเรือสำเภาจีนที่ได้วันตั้งแต่ประมาณค.ศ. 1615⁷

⁴เรื่องเดียวกัน, หน้า 72.

⁵นะงะซุมิ อะกิระ (Nagazumi Akira), *บริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดา*, (Oranda Higashi Indo Gaisha) , หน้า 75-77.

⁶เรื่องเดียวกัน, หน้า 92.

⁷มุระกะมิ นะโอะจิโร (Murakami Naojiroh), *แนวคิดวิสัยของนครศรีธรรมราช ยามาตา นางามาซา* (Rigor ou Yamada Nagamasa), (โตเกียว: สำนักพิมพ์หนังสือพิมพ์อะซะฮะชิ, 1942), หน้า 21.

ต่อมาฮอลันดาก็ก้าวเข้ามาเขตนี้พร้อมทั้งได้สร้างปราสาทชื่อ ซีลันเดีย (Zeelandia) ขึ้นในค.ศ. 1624 และเกิดกรณีพิพาทระหว่างฮอลันดากับญี่ปุ่นในค.ศ. 1624, 1626, 1628 จนในที่สุด สองประเทศนี้ก็ตัดความสัมพันธ์กันชั่วคราวตั้งแต่ค.ศ. 1628 ถึง 1632⁸ แต่ต่อมาความสัมพันธ์สองประเทศก็ดีขึ้นตามลำดับ โดยทำที่ที่อ่อนลงของฮอลันดาที่มีต่อญี่ปุ่น ขณะเดียวกันรัฐบาลญี่ปุ่นก็หวาดกลัวการเสื่อมของระเบียบภายในประเทศโดยอิทธิพลของศาสนาคริสต์ จึงได้ทำการกดขี่ คริสตศาสนิกชนญี่ปุ่น และให้ความสนใจกับฮอลันดาซึ่งเป็นศัตรูของโปรตุเกสและสเปน ซึ่งเป็นประเทศที่กระตือรือร้นในการเผยแพร่ศาสนาคริสต์ รัฐบาลญี่ปุ่นพอใจฮอลันดาอย่างมากเนื่องจาก ใน ค.ศ. 1637-8 มีกบฏของคริสตศาสนิกชนชื่อ มิเมะบะระ (Shimabara) ซึ่งเป็นกบฏของคริสตศาสนิกชน โดยรัฐบาลญี่ปุ่นได้ขอความช่วยเหลือจากฮอลันดา และฮอลันดาก็ช่วยโดยใช้ปืนใหญ่ ดังนั้น ฮอลันดาจึงเป็นประเทศเดียวในยุโรปที่ได้รับอนุญาตจากรัฐบาลญี่ปุ่น ให้ติดต่อกับญี่ปุ่น และทำการค้าหลังจากญี่ปุ่นปิดประเทศในค.ศ. 1639 ฮอลันดาก็พยายามที่จะฉวยโอกาสนี้มากที่สุด และพยายามขัดขวางเรือสินค้าจากประเทศอื่น นอกจากเรือจากจีนแล้ว ยังมีเรือสินค้าจากสยามด้วย ซึ่งสยามได้พยายามฟื้นฟูความสัมพันธ์และการค้ากับญี่ปุ่นโดยการส่งเรือไปญี่ปุ่นสองสามครั้ง⁹ สินค้าส่งออกซึ่ง VOC นำเข้าไปขายยังญี่ปุ่นส่วนใหญ่จะเป็นไหมดิบ ผ้าที่ทอแล้ว หนึ่งกวาง หนึ่งปลาก ระเบน ขณะที่สินค้าจากญี่ปุ่นจะเป็น ทอง เงิน ทองแดง¹⁰ ผลประโยชน์ที่สำนักงานของ VOC ในประเทศญี่ปุ่นได้จากการค้ากับญี่ปุ่นจะสูงสุดถ้าเปรียบเทียบกับสำนักงานต่างๆ ของ VOC ที่อยู่ที่อื่น ดังเช่นในค.ศ. 1649 สำนักงานของ VOC ที่ตั้งสาขาอยู่ที่ญี่ปุ่นได้กำไร 709,603 กิลเดน (gulden) (หน่วยเงินของฮอลันดา) ซึ่งเป็นกำไรสูงสุดเมื่อเทียบกับสาขาอื่นๆ ของ VOC ขณะที่สาขาของ VOC ที่ตั้งอยู่ที่สยามนั้นกลับต้องประสบกับภาวะขาดทุน¹¹

การเสื่อมลงของฮอลันดา

ครั้งแรกของคริสต์ศตวรรษที่ 17 นั้น นับเป็นจุดสุดยอดของความรุ่งเรืองของ VOC ก่อนที่จะเริ่มเสื่อมลงเมื่อครั้งหลังคริสต์ศตวรรษที่ 17 และ 18 สาเหตุสำคัญก็มาจากสภาวะการเงินของ VOC ไม่ค่อยดีเท่าใดนัก และค่าใช้จ่ายที่ต้องจ่ายในสงครามอย่างไม่ขาดสาย (เพราะฮอลันดากำลังยึดครองดินแดนที่เป็นอินโดนีเซียปัจจุบันทีละน้อยๆ) รายจ่าย (เช่นจำนวนที่เพิ่มขึ้นของบุคลากร

⁸ นงะระสุมิ อะกิระ, *บริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดา*, หน้า 93.

⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 106.

¹⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 110.

¹¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 111.

และสถานที่ ซึ่งขยายพร้อมกับการขยายของดินแดน) เพิ่มอย่างเดี๋ยวจ แต่ขณะเดียวกันผลประโยชน์ที่ได้จากการค้าค่อนข้างกำลังน้อยลง ในตอนปลายของคริสต์ศตวรรษที่ 18 บริษัท VOC จึงได้เลิกกิจการและปิดประวัติศาสตร์ 200 ปีของตนเองลง

1.2 ความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับญี่ปุ่นในสมัยอยุธยา

การค้าระหว่างRyuh-kyuh(ริวกิว)กับอยุธยา

มีเอกสารสำคัญที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างริวกิวกับเอเชียอาคเนย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเอกสารที่บันทึกเรื่องราวความสัมพันธ์กับสยามชื่อ *เรกิดะอิโฮอัน (Rekidai Hoh-an)* ซึ่งเป็นบันทึกการเจรจาระหว่างริวกิวกับหลายๆ ประเทศ อาทิ จีน เกาหลี และประเทศในแถบภูมิภาคเอเชียอาคเนย์ สิ่งที่ได้จากหนังสือเล่มนี้คือ ช่วง 145 ปี ตั้งแต่ปีค.ศ. 1425 ถึง 1570 จำนวนเรือพานิชย์ที่ส่งจากริวกิวถึงประเทศในเอเชียอาคเนย์มีประมาณ 150 ลำ (จาก *เรกิดะอิโฮอัน* และเอกสารอื่นบางเล่ม) และในจำนวนนั้น จำนวนที่ส่งไปยังสยามมีมากที่สุด กล่าวคือมี 58 ลำซึ่งเป็นประมาณ 40 เปอร์เซ็นต์ของจำนวนเรือทั้งหมด และถ้าวกจำนวนลำที่ส่งไปปัตตานี (ภาคใต้ของไทยปัจจุบัน) ซึ่งเป็นอันดับที่สามที่ส่งจากริวกิวอีกจำนวน 10 ลำ กับจำนวนลำของสยามด้วยแล้วก็จะทำให้เราเข้าใจได้ว่าสยามมีความสำคัญต่อริวกิวในด้านการค้ากับเอเชียอาคเนย์มากเพียงไร¹² และใน *เรกิดะอิโฮอัน* ยังระบุว่ามีการส่งพระราชสาสน์จากกษัตริย์ริวกิวแด่พระมหากษัตริย์สยาม¹³ อย่างไรก็ตามถ้าดูในเนื้อหาสินค้าระหว่างริวกิวกับสยาม จะเห็นได้ชัดว่า ริวกิวมีฐานะเป็น *entrepôt* หนึ่ง และสินค้าออกจากริวกิวไปยังสยาม ก็มีสินค้าที่ได้จากจีนโดยการค้าแบบบรรณาการ เช่น ผ้าคุณภาพเยี่ยมและเครื่องปั้นดินเผา นอกจากนี้ในสินค้าที่ส่งจากริวกิวไปยังสยามยังมีสินค้านำจากญี่ปุ่น (เกาะใหญ่) ด้วย เช่น ดาบญี่ปุ่นและพัด โดยสินค้าที่อาจทำให้เราแปลกใจก็อาจจะเป็นดาบญี่ปุ่น ซึ่งถือว่าเป็นบทบาทสำคัญสำหรับกษัตริย์และขุนนางสยาม เนื่องจากถือว่าเป็นสัญลักษณ์ของอำนาจ¹⁴ ถัดมา ก็เป็นสินค้าส่งออกจากสยามไปยังริวกิว สินค้าที่สำคัญอันดับแรกก็คือไม้ฝาง (*Caesalpinia sappan*) ซึ่งริวกิวก็ได้ส่งไปยังจีนหรือญี่ปุ่น ส่วนไม้ฝางนั้นใช้เพื่อย้อมสี ขณะที่สินค้าสำคัญอันดับสองของสยามก็คือพริกไทย

¹² อิจิอิ โยเนะโอะ และ โยชิกาวะ โทชิฮารุ, *ความสัมพันธ์ไทย-ญี่ปุ่น ๖๐๐ ปี*, หน้า 5-6.

¹³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 7.

¹⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 16-7.

ต่อมาวิวกิวได้หยุดส่งเรือไปยังเอเชียอาคเนย์ช่วงประมาณค.ศ. 1570 หลังจากนั้นวิวกิวก็ได้เปลี่ยนนโยบายการค้าโดยที่จะส่งเรือไปที่เกาะใหญ่ของญี่ปุ่นเท่านั้น ทั้งนี้เพราะมีคู่แข่งทางการค้ารายใหญ่ปรากฏตัวออกมา กล่าวคือได้มีพ่อค้าชาวจีนและหมู่เรือพาณิชย์ซึ่งติดอาวุธของโปรตุเกสกับสเปนซึ่งมีฐานที่มั่นอยู่ที่มาเก๊า (Macao) กับ มะนิลา (Manila)¹⁵ ในด้านการค้าของโปรตุเกสกับญี่ปุ่นนั้น โปรตุเกสซื้อสินค้าจากหลายๆ แห่งเพื่อที่จะขายต่อให้ญี่ปุ่น เช่น ไหมดิบและผ้าไหมจากจีน หนังสือหนังปลากระเบน และดินประสีจากญวน เขมร สยาม ปืนและดินประสีจากกัว (Goa) มะละกา (Malacca) ทั้งนี้โดยที่โปรตุเกสจะแลกเปลี่ยนสินค้าพวกนี้กับเงินของญี่ปุ่น¹⁶

การปรากฏตัวของเรือสำเภาดราแดง

สภาพการณ์ภายในประเทศญี่ปุ่นช่วงเวลานั้น ถือว่ามีความพร้อมที่จะส่งเรือพาณิชย์ออกไปค้าขายกับต่างประเทศ กล่าวคือในครึ่งหลังคริสต์ศตวรรษที่ 16 ญี่ปุ่นมีผลผลิตทางเกษตรกรรมเพิ่มขึ้น การผลิตพืชผลเพื่อขายก็รุ่งเรือง เมืองพาณิชย์อิสระก็เกิดขึ้นทั่วประเทศ เช่น เมืองเกียวโต (Kyoto) ซะกะอิ (Sakai) ฮะกะตะ (Hakata) เป็นต้น อีกทั้งยังมีการพัฒนาการของการค้าระหว่างประเทศ ช่วงแรกลูกค้าที่สำคัญคือราชวงศ์หมิง และสินค้าออกสำคัญคือผ้าไหมกับอาวุธ แต่หลังจากการค้ากับจีนเสื่อมลง พ่อค้าญี่ปุ่นตามหัวเมืองพาณิชย์อิสระเหล่านั้นก็เริ่มส่งเรือไปยังเอเชียอาคเนย์เพื่อหาตลาดใหม่ และฝ่ายโชกุน อิเอะยะซุ (Ieyasu) ก็ให้ความสำคัญต่อดินประสีเพื่อทำกระสุนปืนใหญ่สำหรับทำสงครามภายในประเทศกับฝ่าย ฮิเดะโยะชิ (Hideyoshi) ในช่วงสงครามโอซะกะ (Ohsaka no jin)¹⁷ นักวิชาการญี่ปุ่นส่วนใหญ่ระบุว่าในปีค.ศ. 1592 โชกุน โทะโยะโตะมิ ฮิเดะโยะชิ ได้กำหนดให้มีการออกใบเบีกร่องอนุญาตเดินเรือ ซึ่งเป็นต้นกำเนิดของใบเบีกร่องประทับตราแดงให้แก่พ่อค้าญี่ปุ่น แต่ประเด็นนี้ก็ยังมีกรถเถียงกัน อย่างไรก็ตาม ในสมัยโชกุน โทะกุงะวะ อิเอะยะซุ (Tokugawa Ieyasu) (ตอนต้นของคริสต์ศตวรรษที่ 17) ได้เริ่มมีการออกใบเบีกร่องประทับตราแดงให้แก่เรือพาณิชย์ของพ่อค้าญี่ปุ่นที่จะเดินไปตอนใต้ของจีนหรือประเทศต่างๆ ในเอเชียอาคเนย์¹⁸ และในค.ศ. 1601 มีการใช้ระบบใบเบีกร่องที่ประทับตราแดงอย่างเป็นทางการ¹⁹ ใบเบีกร่องนี้เป็นใบที่รับรองว่า รัฐบาลญี่ปุ่นได้รับรองว่าเรือลำนั้นเป็นเรือที่จะไปสยาม

¹⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 34.

¹⁶ โอวะคะ เทะทซุโอะ, ซามาคา นางามาซา - ภาพจริงที่ยังไม่เปิดเผย, หน้า 29.

¹⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 49.

¹⁸ อิจิอิ โอนะโอะ และ โยชิคาว่า โทชิฮารุ, ความสัมพันธ์ไทย-ญี่ปุ่น 600 ปี, หน้า 42-44.

¹⁹ โอวะคะ เทะทซุโอะ, ซามาคา นางามาซา - ภาพจริงที่ยังไม่เปิดเผย, หน้า 30.

และได้รับอนุญาตให้ออกเรือไปได้ จากการศึกษาของอาจารย์ อิวะโอะ เซะอิชิ (Iwao Seiichi) พบว่าในช่วง 32 ปี ตั้งแต่ค.ศ. 1604 ถึงค.ศ. 1636 โดยค.ศ. 1604 อันเป็นปีที่มีการออกใบเบิกครอง ประทับตราแดง ให้แก่เรือที่จะไปสยามเป็นครั้งแรกนั้น พบว่ามีเรือของพ่อค้าญี่ปุ่นอย่างน้อย จำนวน 56 ลำเดินทางไปสยาม ซึ่งถือว่าเป็นจำนวนเรือที่มากกว่าประเทศอื่นๆ นับตลอดจนถึงสิ้น สมัยการค้าใบเบิกครองประทับตราแดง เจ้าของเรือเหล่านั้นก็คือพวกโคเมียว ข้าราชการของรัฐบาล ญี่ปุ่น พ่อค้าผู้มั่งคั่ง เป็นต้น สินค้าจากสยามที่สำคัญมากในช่วงนั้นก็คือน้ำตาล หนังสกลากระเบน ไม้ฝาง ตะกั่ว ดีบุก หนังสกลากระเบนใช้ทำเป็นค้ำของดาบญี่ปุ่นเพื่อกันลื่นมือ ส่วนน้ำตาลใช้เป็นวัตถุดิบของเสื้อผ้า โดยเฉพาะอย่างยิ่งน้ำตาลส่งออกเป็นจำนวนมาก โดยมีจำนวน การขึ้นขายหนังสือของสยามถึงปีประมาณหนึ่งแสนสองหมื่นหรือสามหมื่นชิ้น

ฐานะที่ได้เปรียบของญี่ปุ่นในการค้ากับสยามและความพยายามของฮอลันดาที่จะเข้าแทรกแซงการค้านี้

อาจารย์อิวะโอะเห็นด้วยกับ วันวลิต และ ฟร็องซัวส์ วาเลนไทน์ (François Valentine) ใน ประเด็นที่ว่า การค้าหนังสือนอกจากจะเป็นแกนกลางถึงความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับญี่ปุ่นให้ ใกล้ชิดกันยิ่งขึ้นแล้ว ยังทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างสยามและคนญี่ปุ่นที่อาศัยอยู่ที่อยุธยากระชับ แน่นแฟ้นเพิ่มขึ้น นอกจากนี้เขายังได้วิเคราะห์ว่าในสมัยที่การค้าโดยเรือสำเภาตราแดงก้าวหน้านั้น พ่อค้าชาวญี่ปุ่นนับเป็นผู้ที่ได้เปรียบอย่างมากในการค้าสินค้าสำคัญพวกนี้ (หนังสือ) ในตลาด สยาม²⁰

ทางด้านฮอลันดาก็ได้สร้างสำนักงานที่ปัตตานีในค.ศ. 1602 และสร้างสำนักงานที่อยุธยา และ ฮิระโตะ ในญี่ปุ่นด้วย โดยเริ่มส่งหนังสือ หนังสกลากระเบน ไม้ฝางจากอยุธยาถึงฮิระโตะใน ค.ศ. 1609²¹ แต่ความพยายามของฮอลันดาในการค้าในแดนนี้ดูเหมือนว่าจะไม่ทัดเทียมกับญี่ปุ่น ดังจะเห็นได้จากรายงานของ แมร์เทน เฮาท์มัน (Maerten Houtman) จากอยุธยาเมื่อวันที่ 24 เดือน เมษายน ปีค.ศ. 1613 ระบุว่า “พวกคนญี่ปุ่นที่เข้ามาโดยเรือในปีนี้ นอกจากซื้อสินค้าต่างๆ แล้ว ยังซื้อหนังสืออีกหนึ่งแสนสองหมื่นชิ้น [เวลาเราซื้อหนังสือ-ผู้ศึกษา] ต้องซื้อราคาแพงกว่าเดิม มาก ก่อนที่คนญี่ปุ่นจะมาถึงอยุธยา หนังสือชิ้นสูงราคาอยู่ระหว่าง 35 หรือ 40 monme (หน่วย

²⁰ อิวะโอะ เซะอิชิ (Iwao Seiichi), *การศึกษาหมู่บ้านญี่ปุ่นในเขตแดนทะเลใต้ (Nanyoh Nihonjin machi no kenkyuh)*, (โตเกียว: Minami Asia bunka Kenkyuhsho มินะมิอะจิยะบุงกะ เค็นกิวกาโอะ, 1940), หน้า 200.

²¹ มุระกะมิ นะโอะจิโร, *กษัตริย์ของนครศรีธรรมราช ยามาตา นางามาซา*, หน้า 4.

ของเงินตราญี่ปุ่นเก่า) แต่เมื่อพ่อค้าชาวญี่ปุ่นเดินทางมาถึง ราคากลับแพงขึ้นถึง 100 หรือ 110 monme ซึ่งเป็นราคาที่แพงเอามากๆ”²² [กรณีนี้สะท้อนให้เห็นว่าการที่เรือสำเภาตราแดงมาถึงอยุธยา นั้น ได้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของราคาสินค้าพวกนี้อย่างมากในตลาดอยุธยา-ผู้ศึกษา] และในรายงานของ เรเนียร์ ฟอน ซุม (Reijnier van Tzum) ผู้จัดการของสำนักงานที่อยุธยาในเดือนมกราคม ค.ศ. 1644 ระบุว่า “คนญี่ปุ่นซื้อหนังสืออย่างผูกขาด และการซื้อขายก็ขึ้นอยู่กับคนญี่ปุ่นเป็นส่วนใหญ่ สิ่งที่ฮอลันดาได้จากการแข่งขันกับญี่ปุ่นจึงมีไม่มากนัก”²³ ดังนั้นฮอลันดาจึงใช้หัวหน้าและผู้มีอำนาจในหมู่บ้านญี่ปุ่นเป็นประโยชน์แก่ตนในฐานะคนกลาง เพื่อที่จะได้รับสินค้าสำคัญ(หนังสือ)สำหรับค้าขายระหว่างสยามกับญี่ปุ่น และพยายามสร้างมิตรภาพกับหัวหน้าหมู่บ้านญี่ปุ่นเสมอๆ บางครั้งก็ขอร้องกับบุคคลเหล่านั้นว่าจะขอผูกขาดการซื้อขายสินค้าพวกนี้ และบางครั้งก็ซื้อจากบุคคลเหล่านั้นโดยตรง²⁴ ดังนั้นพ่อค้าฮอลันดาจึงต้องซื้อสินค้าจากคู่แข่งของตัวเอง ถ้าหากพิจารณาถึงบทบาทของหัวหน้าของหมู่บ้านญี่ปุ่น (อย่าง ยามาดา) บุคคลเหล่านี้จะเป็นพ่อค้าคนกลางที่ผูกขาดการซื้อขายสินค้าสำคัญเช่นหนังสือกับปลากะเบนที่จะส่งไปญี่ปุ่น แล้วขายต่อให้แก่สำนักงานของฮอลันดา เพราะเหตุใดญี่ปุ่นจึงกลายเป็นผู้ที่มีอิทธิพลค่อนข้างเด็ดขาดในการค้ามากกว่าฮอลันดา สาเหตุหนึ่งก็คือ ญี่ปุ่นเข้ามาสยามเร็วกว่าฮอลันดา (ถ้าอย่างเร็วคงประมาณค.ศ. 1570 ซึ่งช่วงนั้นการค้าระหว่างริวกิวกับสยามเริ่มเสื่อมลง แต่ถ้าอย่างช้าก็คงจะอยู่ในช่วงตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่ 17) ส่วนอีกสาเหตุหนึ่ง อาจารย์ อิชิจิ โคอิเคระห์ไว้ว่า แม่ว่ายังไม่มีเอกสารที่กล่าวถึงว่ามีการรวบรวมหนังสือจากอยุธยาในฐานะสินค้าส่งออกอย่างไรก็ตาม แต่ก็คงจะมีคนญี่ปุ่นในหมู่บ้านญี่ปุ่นที่อยุธยามีบทบาทสำคัญในการรวบรวมหนังสือจากสถานที่ต่างๆ ภายในประเทศสยามขณะนั้น ดังเช่น คอรเนลิส ฟอน เนเซนโรเดอ (Cornelis van Nijenrode) ซึ่งประจำอยู่สำนักงานที่อยุธยาได้ส่งข่าวถึง ชาค สเป็กส์ (Jacques Specx) ผู้จัดการของสำนักงานในฮิระโอะ เมื่อวันที่ 7 เดือนมิถุนายนค.ศ. 1619 ว่า (หลังจากบอกว่าพ่อค้าญี่ปุ่นที่มาสยามโดยเรือสำเภาฮอลันดา ประสบผลสำเร็จในการซื้อสินค้าอย่างหนังสือ และเวลานั้นคงจะกลับญี่ปุ่นแล้ว) “...เราได้มาสยามพร้อมกับ ยะมิเอะมอน (Yamiemon) (นามสกุลน่าจะเป็น คิยะ=Kiya) ถ้าเราขาดคนๆนี้ ผู้ซึ่งรู้ทุกสิ่งทุกอย่างเกี่ยวกับขนบธรรมเนียมของที่นี่แล้ว เราก็คงจะไม่ได้ซื้อหนังสือสักชิ้นหนึ่งในปี”²⁵ ด้วยเหตุนี้ฮอลันดาจึงขอความช่วยเหลือจากคนญี่ปุ่นในสยามเกี่ยวกับตลาดส่ง

²² อิวะโอะ เซะอิจิ, *การศึกษาหมู่บ้านญี่ปุ่นในเขตแดนทะเลใต้*, หน้า 200.

²³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 202.

²⁴ อิวะโอะ เซะอิจิ, *การศึกษาหมู่บ้านญี่ปุ่นในเขตแดนทะเลใต้*, หน้า 170.

²⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 159-60.

ออกสินค้าสำคัญไปยังญี่ปุ่นของอยุธยา เช่นหนังกว่ง ไม้ฝาง แต่ความเป็นจริงแล้ว ความสัมพันธ์ระหว่างสองประเทศเกี่ยวกับผลประโยชน์ทางการค้ายังขัดกันอยู่ ทุกครั้งถ้าหากมีโอกาสฮอลันดาก็พยายามที่จะออกจากอิทธิพลของญี่ปุ่นในตลาดอยุธยา และพยายามที่จะทำการค้าของตัวเองอย่างอิสระ ดังเช่นหลังจากที่ยามาดาเสิชิจิวด กษัตริย์สยามทรงรับสั่งให้เผาและโจมตีหมู่บ้านญี่ปุ่น และขับไล่คนญี่ปุ่นออกจากประเทศสยาม แต่สำหรับฮอลันดาแล้ว นี่เป็นโอกาสอันดี ดังนั้น โยสท์สเคาเทิน (Joost Schouten) ผู้จัดการสำนักงาน และ ยาน โยสเทิน เดอ รอย (Jan Joosten de Roij) ผู้ซึ่งเพิ่งเดินทางมาสยามในฐานะเป็นทูตพิเศษ จึงได้ถวายจดหมายของเจ้าชายแห่งออเรนจ์ (Prins van Orangien) และของขวัญที่มีค่าแด่พระมหากษัตริย์สยาม และทั้งสองคนนี้ก็ได้รับอนุญาตให้เป็นผู้ผูกขาดการส่งหนังกว่งออกเป็นเวลาหนึ่งปี และได้รับพระราชทานที่ดินเพื่อสร้างสำนักงานใหม่ในเดือนกุมภาพันธ์ในค.ศ. 1634²⁶ โดยมีเงื่อนไขแลกเปลี่ยนนั่นก็คือช่วยทหารไทยทำสงครามกับปัตตานี นอกจากนี้เพื่อที่จะเป็นผู้ชนะอย่างเด็ดขาดในการสงครามการค้ากับญี่ปุ่น ฮอลันดาก็กราบบังคมทูลเกี่ยวกับความรู้สึกชิงชังของโชกุนญี่ปุ่นที่มีต่อพระมหากษัตริย์และขุนนางสยาม เพื่อให้พระมหากษัตริย์สยามไม่พอพระทัยคนญี่ปุ่น แต่ปฏิกิริยาของญี่ปุ่นต่อการเคลื่อนไหวของฮอลันดาก็คือ พยายามเลิกสิทธิพิเศษของฮอลันดา และในที่สุดญี่ปุ่นก็ทำสำเร็จ โดยพระมหากษัตริย์สยามยกเลิกสิทธิพิเศษของฮอลันดาและทรงสั่งให้การค้านี้เป็นเสรีต่อทุกคน ดังจะเห็นได้จากรายงานของ โวลเคอร์เวสต์ เวสเตอร์วอฟ (Volkerius Westerwof) ผู้จัดการของสำนักงานของอยุธยา ที่ส่งไปถึงข้าหลวงใหญ่ของอินเดียตะวันออกในวันที่ 23 เดือนตุลาคมค.ศ. 1652²⁷ แม้ว่าฝ่ายฮอลันดาจะพยายามใช้วิธีการดั่งที่กล่าวมาแล้วก็ตาม ญี่ปุ่นก็ยังคงได้เปรียบในการค้าส่งหนังกว่งจากสยามต่อญี่ปุ่นอยู่เช่นเดิม และสภาวะการณ์เช่นนี้ก็ดำเนินสืบเนื่องกันมาเรื่อยๆ จนกระทั่งถึงช่วงปิดประเทศของญี่ปุ่น ดังในรายงานของ เรเนียร์ ฟอน ซุม (Reijnier van Tzum) เมื่อเดือนมกราคมปีค.ศ. 1644 แต่การได้เปรียบของญี่ปุ่นในการค้าหนังสัตว์หลังจากครั้งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 17 น่าจะน้อยลง และฮอลันดาเริ่มกลับมาได้เปรียบอีกครั้ง ด้วยเหตุผลที่ว่า จำนวนเรือของพ่อค้าญี่ปุ่นที่เดินทางมาในภูมิภาคเอเชียอาคเนย์ที่จะมายังสยามมีจำนวนน้อยลง²⁸

²⁶ Smith, George Vinal, *The Dutch in Seventeenth-Century Thailand*, (Detroit : Northern Illinois University, 1977), p.25

²⁷ อีวะโอะ เซะอิชิชิ, หน้า 206-7.

²⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 209-10.

หมู่บ้านญี่ปุ่นที่อยู่ชุกชุมกับหัวหน้าหมู่บ้านญี่ปุ่น

พร้อมๆกับการก้าวเข้ามาของเรือสำเภาตราแดงในภูมิภาคเอเชียอาคเนย์ หมู่บ้านญี่ปุ่นก็เกิดขึ้นตามสถานที่ต่างๆ ในภูมิภาคนี้ จากการศึกษาของอาจารย์ อิวะโอะ ระบุว่าสาเหตุที่คนญี่ปุ่นอพยพไปยังภูมิภาคนี้ และนำไปสู่การเกิดขึ้นของหมู่บ้านญี่ปุ่นประมาณตอนต้นของคริสต์ศตวรรษที่ 17 นั้น มีสาเหตุหลายประการด้วยกัน เช่นบางคนเดินทางมาและตั้งหลักแหล่งอยู่ด้วยสาเหตุที่ต้องการความสะดวกในด้านการค้า บางคนก็ลี้ภัยทางศาสนาคริสต์เพราะสมัยนั้นรัฐบาลญี่ปุ่นห้ามนับถือศาสนาคริสต์ ถ้าทั้งศาสนาไม่ได้ต้องอพยพไปต่างประเทศ บางคนก็ลี้ภัยทางการเมือง ซึ่งขณะนั้นรัฐบาลญี่ปุ่นกดขี่ประชาชนชาวญี่ปุ่นมาก ขณะที่บางคนเป็นชาмуไรที่ต้องสูญเสียเจ้านาย (ไดเมียว) ของตนเอง จึงขามน้ำขามทะเลเพื่อมาหาดินแดนใหม่ที่จะให้โอกาสใหม่แก่ตน²⁹ ซึ่งชาмуไรเหล่านี้อาศัยในหมู่บ้านญี่ปุ่นได้กลายเป็นฐานของกองอาสาญี่ปุ่นที่รับใช้ในวังของกษัตริย์สยามที่จะกล่าวถึงต่อไปนี้

จากหนังสือชื่อ *ตะวันออกตะวันตก(Tohzaï Yohkoh)* ที่แต่งโดยจางเซ่ ปราชญ์ชาวจีนในสมัยราชวงศ์หมิง ระบุว่าหมู่บ้านญี่ปุ่นในอยุธยาเมื่ออยู่ในช่วงทศวรรษ 1610³⁰ และจากการวิเคราะห์ของอาจารย์ อิวะโอะ พบว่าหมู่บ้านญี่ปุ่นน่าจะมีประชากรจำนวนระหว่าง 1,000 ถึง 1,500 คนอาศัยอยู่ในสมัยนั้น³¹ ส่วนอาจารย์ อิชิจิ ก็ระบุว่า *กฎหมายตราสามดวง* มีข้อมูลทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับหมู่บ้านญี่ปุ่นที่อยู่ชุกชุมอยู่มาก และมีประโยชน์สำหรับไขปริศนาค้นคว้าเกี่ยวกับ *กรมอาสาญี่ปุ่น* เพราะโดยทั่วไปข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องนี้มีน้อย ซึ่งขณะนั้นอยุธยาได้แบ่งขุนนางออกเป็นฝ่ายพลเรือนกับฝ่ายทหาร หรือที่เรารู้จักกันในนามของ *กฎหมายศักดิ์ดินนา* โดยอาศัยเนื้อหาที่เป็นเกณฑ์ ในการจัดลำดับฐานะสูงต่ำของขุนนางและข้าราชการที่รับราชการในราชสำนัก โดยที่พระโอบการที่จะกล่าวถึงต่อไปนี้เป็นหนึ่งในสองพระโอบการ คือพระโอบการตำแหน่งนายทหารหัวเมือง ในพระโอบการนี้มีคำว่า “อาสาญี่ปุ่น” อยู่ด้วย แต่ในที่นี้ต้องการที่จะนิยามความหมายของ “กรมอาสาญี่ปุ่น” ว่า หมายถึงชุมชนต่างชาติที่สังกัดหน่วยราชการหน่วยหนึ่ง โดยแต่ละกรมจะมีหัวหน้าปกครองเรียกว่า “เจ้ากรม” ซึ่งในพระโอบการนี้ก็ได้อ้างถึงกรมอาสาญี่ปุ่นด้วย แม้ว่าจะเป็นข้อความที่ไม่สูงจะยาวนานก็ว่า

²⁹ อิชิจิ โยเนะโอะ และ โยชิกาวะ โทชิฮารุ, *ความสัมพันธ์ไทย-ญี่ปุ่น ๖๐๐ ปี*, หน้า 50-51.

³⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 54-55.

³¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 56.

“กรมอาสาญี่ปุ่น”

พระเสนาภิมุขเจ้ากรมอาสาญี่ปุ่น	นา	1000
ขุนสุระสงครามปลัดกรม	นา	600
หมื่นไชยสุรสุมบาญชี	นา	500
ขุนในกรม	นา	300
หมื่นในกรม	นา	200

จากข้อมูลนี้ ทำให้เราสามารถสันนิษฐานได้ว่า ชาวญี่ปุ่นที่มีตำแหน่งบริหารอยู่ในหมู่บ้านของตน คงจะต้องสังกัด “กรม” แต่ทั้งนี้ไม่จำเป็นว่าชาวญี่ปุ่นที่พำนักอยู่บ้านญี่ปุ่นทั้งหมด จะถูกจัดให้ขึ้น สังกัดกรมอาสาญี่ปุ่นตามทำเนียบขุนนางของอยุธยา³² อย่างไรก็ตาม จากชื่อยศที่ว่า “พระเสนาภิมุข” นั้นเป็นชื่อยศที่พระมหากษัตริย์สยามพระราชทานให้กับ ยามาดา ดังที่กล่าวมาแล้วว่า ยามาดา เคยเป็นคนที่หาบเสลี่ยงของโคเมียวคนหนึ่ง และประมาณค.ศ. 1612 ก็เดินทางไปสยาม และได้รับราชการสนองเบื้องพระยุคลบาทพระมหากษัตริย์สยาม แล้วก็ได้รับการเลื่อนตำแหน่งอย่างรวดเร็ว โดยอยู่ที่เมืองสยามแค่ 16 ปี ก็สามารถขึ้นไปสู่ตำแหน่งยศสูงสุดในสมัยนั้น ก่อนที่จะไปเสียชีวิตในเมืองนครศรีธรรมราชในค.ศ. 1630³³

ความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับญี่ปุ่น

จากเอกสารเท่าที่ค้นพบ สันนิษฐานไม่ได้ว่าประเทศใด (สยามหรือญี่ปุ่น) เป็นฝ่ายติดต่อก่อน ทั้งนี้เพราะเอกสารของอิวะโอะกล่าวว่าในค.ศ. 1606 ขุนนางสยามผู้หนึ่งได้ส่งจดหมายไปถึงโคเมียวคนหนึ่งชื่อ นิมะสุ อิเอะฮิซะ (Shimazu Iehisa)³⁴ ขณะเดียวกันข้อมูลในหนังสือชื่อ *ทซุโกอิชิรัน (Tsuikohichiran)(รวมเรื่องการติดต่อกับต่างประเทศ)* (ต่อไปจะเรียกชื่อหนังสือเล่มนี้ว่า *ทซุโกอิชิรัน*) ระบุว่า การติดต่อกันครั้งแรกระหว่างสยามกับญี่ปุ่นคือในค.ศ. 1606 โดย โขกุน อิเอะยาซุ ได้ส่งจดหมายไปถึงพระมหากษัตริย์สยาม แจ้งว่าขอปืนและไม้หอมจากสยาม³⁵ ซึ่งเป็นปีค.ศ. 1606 เดียวกัน ต่อมาใน ค.ศ. 1608 โคเมียวสำคัญคนหนึ่งชื่อ ฮนดะ มะซะซุมิ (Honda Masazumi) ได้รับคำสั่งจากโขกุนให้เขียนจดหมายถึงขุนนางชั้นสูงในสยามแจ้งว่าขอปืนและดินประสิว และดูเหมือนว่าจะมีจดหมายตอบจากสยามด้วย (แต่ไม่มีตัวจดหมายเหลืออยู่ในปัจจุบัน) เพราะในค.ศ.

³² เรื่องเดียวกัน, หน้า 56-59.

³³ อิชิจิ, *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 62.

³⁴ อิวะโอะ เซะอิจิ, *การศึกษามหาวิทยาลัยในเขตแดนทะเลใต้*, หน้า 151.

³⁵ ทางไมตรีระหว่างกรุงศรีอยุธยากับกรุงญี่ปุ่น ใน *ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 20*, หน้า 81-82

1610 ปราบกฏว่ามีจดหมายจากญี่ปุ่นไปยังสยามเพื่อขอบุคคลที่สยามส่งจดหมายแจ้งว่าจะส่งสิ่งของที่ญี่ปุ่นต้องการในปีหน้า พร้อมทั้งทวงว่าให้ส่งของตามที่แจ้งด้วย ต่อมาในค.ศ. 1609 ไคเมียวคนหนึ่งชื่อ คะเมะอิ(Kamei) ได้รับใบเบิกร่องประทับตราแดงเป็นครั้งแรก และเมื่อเขาส่งเรือไปยังสยามในฤดูหนาวของปีนั้น โชกุน อิเอะยะซุ ก็ได้ส่งของขวัญ (เป็น 2 กระบอ) ไปถวายกษัตริย์สยามด้วย ซึ่งหัวหน้าหมู่บ้านญี่ปุ่นเวลานั้นคือ ออกพระซুমิฮิโร(Sumihiro) เป็นตัวกลางในการนำเขาเฝ้าพระมหากษัตริย์ และกษัตริย์สยามพระราชทานของขวัญกลับ (ตะกั่ว 1,000 ชั่ง) แก่โชกุนด้วย ดังปรากฏในจดหมายออกพระซুমิฮิโรที่เขียนถึงไคเมียว คะเมะอิ¹⁰ สำหรับเรือของสยามนั้นเขาไปประเทศญี่ปุ่นครั้งแรกในค.ศ. 1612 เรือลำนี้เข้าท่าเรือที่เมือง นะงะซะกิ (Nagasaki) และเจ้าของเรือก็เดินทางไป ซูรุระ (Suruga) เพื่อที่จะถวายสินค้าต่างๆ อย่างหนึ่งถวายต่อโชกุน อิเอะยะซุ และปีถัดมาก็มีเรือจากสยามสองลำเดินทางไปยังญี่ปุ่น แต่สิ่งที่เสียดายก็คือไม่มีหลักฐานระบุว่าเรือเหล่านั้นมากับทูตทางการจากสยามหรือไม่ เพราะทูตจากสยามได้เดินทางไปญี่ปุ่นครั้งแรกในค.ศ. 1616 โดยทูตสยามมาพร้อมกับจดหมายของออกญาพระคลังที่มีถึงไคเมียว มะทซุคะอิระ (Matsudaira) เจ้าเมืองชิคุเซ็น (Chikuzen) และไคม็อบไม้กฤษณาไปด้วย อย่างไรก็ตาม ไม่มีหลักฐานว่าเวลานั้นญี่ปุ่นต้อนรับทูตสยามครั้งนั้นอย่างไร ต่อมาในค.ศ. 1621 คณะทูตอยุธยาได้เดินทางขึ้นไปยังเมืองเอโดะ (Edo คือโตเกียวปัจจุบันนี้) เพื่อเขาเฝ้าและมอบพระราชสาสน์ของกษัตริย์สยามแก่โชกุน พร้อมทั้งสิ่งของ เช่น ดาบทั้งสั้นและยาว ปืน 2 กระบอ เป็นต้น ซึ่งเป็นของขวัญจากกษัตริย์สยามแก่โชกุน ช่วงเวลานั้น ยามาดา นางามาซา (ช่วงนั้นเป็นหัวหน้าหมู่บ้านญี่ปุ่นดังที่จะกล่าวถึงในตอนหลัง) ได้เขียนจดหมายถึงโรจู (ตำแหน่งหนึ่งที่คล้ายกับที่ปรึกษาของโชกุน) ชื่อ โคะอิ โออินะกะมิ โทะมิกะสุ (Doi Oh-inokami Toshikazu) ว่า ขอให้ช่วยเหลือและอำนวยความสะดวกแก่คณะทูตสยามให้ได้เข้าเฝ้าและถวายของขวัญจากกษัตริย์สยามแก่โชกุน และยามาดาเองก็ได้ส่งของขวัญให้โคะอิด้วย หลังจากนั้นก็มีเรือที่กษัตริย์สยามทรงส่งไปพร้อมด้วยคณะทูตและพระราชสาสน์เรียกว่า “สุพรรณบัตร” ไปยังญี่ปุ่น 3 ครั้ง คือในค.ศ. 1623, 1626, 1629 แต่พอถึงค.ศ. 1630 ภายหลังจากการเสียชีวิตของยามาดา หมู่บ้านญี่ปุ่นถูกโจมตีเผาตามพระราชกระแสของพระเจ้าปราสาททอง จนเกือบจะถูกทำลายยับเยินในช่วงนั้น จึงยังผลให้ความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับญี่ปุ่นขาดสะบั้นลง แต่อย่างไรก็ตาม การฟื้นฟูของหมู่บ้านญี่ปุ่นก็เป็นไปอย่างรวดเร็วกว่าที่คาดคิด และในค.ศ. 1633 จากบันทึกของ โยสท สเคาเทิน (Joost Schouten) ระบุว่ามีคนญี่ปุ่นจำนวนมากพำนักอยู่ที่อยุธยา

¹⁰ อิเะยะ โอะ เซะอิชิชิ, การศึกษาหมู่บ้านญี่ปุ่นในเขตแดนทะเลใต้, หน้า 153-55.

สำหรับกษัตริย์สยามทรงสนพระทัยในเรื่องการค้ากับญี่ปุ่นมาก จึงพยายามอย่างมากเพื่อฟื้นความสัมพันธ์ระหว่างประเทศทั้งสอง หลังจากค.ศ. 1634 เรือของทูตสยามได้เดินทางไปเมืองท่า นงะซะกิ บ่อยครั้ง (ตั้งแต่ในค.ศ. 1636, 1637, 1643, 1656 แต่ไม่ได้รับอนุญาตให้เข้าไป) ขณะเดียวกันฝ่ายญี่ปุ่นเองก็ดำเนินนโยบายปิดประเทศมาตั้งแต่ค.ศ. 1633 โดยได้มีการออกมาตราที่ 17 ปิดประเทศครั้งแรก หลังจากนั้นในค.ศ. 1634, 1635, 1638, 1639 ก็มีการออกกฎหมายปิดประเทศตามลำดับเรื่อยมา ยังผลให้ประตูที่เคยเปิดรับต่างประเทศก็ค่อย ๆ แคลง³⁷

ความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับญี่ปุ่นหลังจากปิดประเทศ

โดยทั่วไป มักจะเข้าใจกันว่าในช่วงปิดประเทศนั้น ญี่ปุ่นทำการค้าเฉพาะกับฮอลันดาและจีนเท่านั้น แต่ความจริงแล้วไม่ใช่ เพราะกษัตริย์ในสมัยอยุธยาเวลาส่งเรือพาณิชย์ออกไปต่างประเทศ รัฐบาลได้จ้างคนจีนเดินเรือและเจรจาติดต่อกับข้าราชการที่ทำเรือต่างๆ ดังนั้นเรือของอยุธยาที่มีลูกเรือเป็นชาวจีนพวกนั้น จึงได้เดินทางจากอยุธยาไปยังญี่ปุ่นและทำการค้ากับญี่ปุ่น ดังปรากฏในหนังสือชื่อ *เรื่องราวจีนและต่างชาติ(Kai-hentai)* (ในหนังสือเล่มนี้เริ่มมี “บันทึกการเจรจาผ่านล่ามจีน” ตั้งแต่ปีค.ศ. 1679) สินค้าสำคัญจากอยุธยาในช่วงที่ญี่ปุ่นปิดประเทศ (โดยจ้างชาวจีนเป็นผู้ดำเนินการ) ก็ยังคงเป็นสินค้าสำคัญที่เคยค้าขายกันในช่วงก่อนหน้านั้น คือหนังสัตว์ไม้ฝาง น้ำตาล พวกเครื่องเทศ เป็นต้น ส่วนสินค้าออกที่สำคัญจากญี่ปุ่นมายังอยุธยาคือ สินค้าที่ทำจากทองแดงและสินค้าออกที่บรรจุเป็นถุง ๆ (หมายถึงปลิงทะเล, เป่าฮือ หูปลาจลาม รวม 3 ชนิด เป็นส่วนใหญ่)³⁸

1.3. เอกสารทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับ ยามาดา นางามาซา

ในหัวข้อนี้ ผู้ศึกษาต้องการที่จะดูว่าเอกสารชั้นต้นเกี่ยวกับ ยามาดา นางามาซา มีอะไรบ้าง และมีความน่าเชื่อถือมากน้อยเพียงไร

จากการค้นคว้าปรากฏเอกสารชั้นต้นภาษาไทยที่กล่าวถึง ยามาดา มีจำนวนน้อยมาก แต่ประเด็นหนึ่งที่น่าสนใจก็คือ เหตุใดเรื่องราวของคอนสแตนติน ฟอลคอน (Constantine Phaulkon = ออกญาวิชาเขนทร) ซึ่งเป็นคนต่างชาติ (กรีก) ที่เข้ามาสยามสมัยอยุธยา และได้เป็นข้าราชการชั้นสูงเช่นเดียวกับ ยามาดา (แต่ฟอลคอนเข้ามาสยามช้ากว่า ยามาดา ประมาณ 60 ปีซึ่งเป็นช่วงรัช

³⁷ อธิธิ โยเนะโอะ และ โยชิกาวะ โทชิฮารุ. *ความสัมพันธ์ไทย-ญี่ปุ่น 600 ปี*, หน้า 67-83.

³⁸ เรื่องเดียวกัน. หน้า 85-107.

สมัยสมเด็จพระนารายณ์ฯ) กลับถูกบันทึกในพงศาวดาร ซึ่งเป็นหลักฐานประวัติศาสตร์สำคัญสมัยอยุธยา เหตุนี้จึงทำให้ผู้ศึกษาสงสัยว่าเพราะเหตุใดเรื่องราวของ ขามาดา ไม่ได้ถูกบันทึกในพระราชพงศาวดารด้วย?

ทางคานเอกสารชั้นต้นภาษาญี่ปุ่นที่กล่าวถึง ขามาดา นางามาซา นั้น ก็มีจดหมายจากขามาดาถึงบุคคลคนหนึ่งในขณะที่โยกุนซึ่งเรียกว่าโรจู (โยกุนเป็นคนที่มีย่านางสูงสุดในการปกครองประเทศญี่ปุ่นสมัยนั้น) ที่ปรากฏอยู่ในหนังสือชื่อ *บันทึกประจำวันเกี่ยวกับต่างประเทศ* (Ikokunikki) ของคนชื่อนิน ชูเด็น (Konchiin Suhden) ** ซึ่งเป็นผู้ดูแลเอกสารระหว่างประเทศสมัยนั้น และเขาได้กล่าวถึง ขามาดา ไว้ในหนังสือชื่อ *บันทึกประจำวันของฮนโก โคะกุฉิ นิกกิ* (Honkoh kokushi nikki) อีกด้วย (*บันทึกประจำวันเกี่ยวกับต่างประเทศ* เป็นหนังสือที่รวบรวมจดหมายระหว่างประเทศญี่ปุ่นกับต่างประเทศในสมัยโทกูงวะ และบันทึกงานเบ็ดเตล็ดเกี่ยวกับการรับและส่งหนังสือกับต่างประเทศ มีสองเล่มด้วยกัน เล่มแรกคือช่วงตั้งแต่ค.ศ.1608 ถึง 1629 ซึ่ง คนชื่อนิน ชูเด็น เขียนเอง เล่มที่สองคือช่วงหลังจากนั้น *บันทึกประจำวันของ ฮนโก โคะกุฉิ นิกกิ* เป็นบันทึกประจำวันของคนชื่อนิน ชูเด็น ซึ่งเริ่มตั้งแต่ค.ศ. 1610 ถึงช่วงปีใหม่ของค.ศ. 1633 เนื้อหาคือจดหมายระหว่างผู้เขียนกับซามูไรและวัดศาลเจ้า สันนิษฐานว่าเขาคงเริ่มเขียนบันทึกประจำวันนี้ ในช่วงที่มีตำแหน่งสำคัญใกล้ชิดกับโยกุน โดยดูจากคำที่แสดงถึงฐานะตำแหน่งของตัวเอง) นอกจากเอกสารสองเล่มนี้ ซึ่งมีลักษณะเอกสารทางการแล้ว ยังมีหนังสือที่ถูกเขียนโดยชาวญี่ปุ่นที่ลงเรือข้ามมหาสมุทรไปยังสยามหรือคนญี่ปุ่นที่อาศัยอยู่ที่อยุธยา คือ โทะกุเบะอิ (Tokubei) โทะกุเบะอิเกิดที่ ทะกะซะงะ (Takasago) ใน ฮะริมะ (Harima) และตอนหลังเขาไปสยามสองครั้ง

* ในพงศาวดารไม่มีบันทึกเกี่ยวกับเรื่อง ขามาดา นางามาซา ที่คนไทยเขียน แต่มีการแปลหนังสือของวันวลิต ซึ่งเป็นชาวฮอลันดาและเซอร์ เออร์เนสต์ เมสัน ซาเตา ซึ่งจะกล่าวถึงต่อไป

** คนชื่อนิน ชูเด็น (ค.ศ. 1569-1633) เป็นพระรูปหนึ่งศาสนาพุทธ มีอีกสองชื่อคือ อิชิโนชูเด็น (Ishin Suden) กับ เอ็นโง ฮนโกโคะกุฉิ (Enshoh Honkohkokushi) เขามีบรรพบุรุษเป็นข้าที่รับใช้ใกล้ชิดกับตระกูลอะมิกะงะ แต่เวลาโยกุนอะมิกะงะหมดอำนาจ พ่อของเขาชื่อ ฮิเคะกะสุ เสียชีวิต เขาเองก็ได้มาในค.ศ. 1608 เขาได้เข้าเฝ้าโยกุนอิเอะยะซุ ที่ซุรุงะ (Suruga) หลังจากนั้นได้ทำงานเกี่ยวกับการร่างจดหมายระหว่างประเทศของรัฐบาล หลังจากเสียชีวิตนานที่เขาถูกเรียกว่า “นายกรัฐมนตรีเสื้อสีดำ” และถูกเข้าใจว่าเป็นคนที่ชอบวางแผนแต่งริงๆ แล้วเขามีความรู้หนังสือคลาสสิกทั้งภายในและภายนอกประเทศในฐานะพระของหนึ่งวัดใน 5 วัดสำคัญใน เกียวโต (Kyoto) ทำให้โยกุนเลือกเขาให้ทำงานใกล้ชิด (คำอธิบายบางส่วน ของ “คนชื่อนิน ชูเด็น” ใน *พงศาวดารประวัติศาสตร์ญี่ปุ่น* (Nihonshi Daijiten) สำนักพิมพ์เฮอิบงชะ (Heibonsha))

โดยเรือของพ่อค้าใหญ่ของเมือง เกียวโต (Kyoto) ชื่อซุมิกุระ (Sumikura) ในค.ศ. 1626 และ 1630 หนังสือของเขาถูกเขียนในค.ศ. 1707 และถาหากโทกุเบะอิเกิดในค.ศ. 1611 จริง เขาคงจะมีอายุมากแล้วเมื่อเขียนหนังสือเล่มนี้³⁹ หนังสือเล่มที่วานี้ก็คือ นิทานบุคคลชื่อเท็นจิกุ โทะกุเบะอิ โมะโนะงะตะริ (Tenjikutokubei monogatari) และยังมี โทะโมะซะระ โกะโรซะชิ (Tomohara gorohachi) ซึ่งได้เขียนหนังสือสองเล่ม คือ *บันทึกภูมิอากาศและการสงครามของสยาม* (Shamukoku fuhdo gunki) (ต่อไปจะเรียกชื่อย่อว่า *ฟูโคะงุนกิ*) และ *บันทึกการสร้างตัวและเสื่อมของตระกูลยามาดาในสยาม* (Shamukoku Yamadashi kohbohki) (ต่อไปจะเรียกชื่อย่อว่า *โคโบกิ*) เนื้อหาของ *ฟูโคะงุนกิ* และ *โคโบกิ* จะเป็นชีวประวัติของวีรบุรุษ ยามาดา เท่านั้น แต่เนื้อหาของ *นิทานบุคคลชื่อเท็นจิกุ โทะกุเบะอิ* เป็นการบันทึกความรู้ซึ่งได้จากการเดินทางของผู้เขียน (เช่น ทางเดินเรือ ภูมิประเทศ ผลิตผล และประเพณีของต่างประเทศ เป็นต้น) โดยส่วนหนึ่งของหนังสือเล่มนี้เป็นบันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับ ยามาดา จากคำอธิบายของ ฉินมูระ อิสึรุ (Shinmura Izuru) ในหนังสือ Kaihyoh sohsho (*คะอิเฮียว โชโอะ*)⁴⁰ [ไม่ทราบว่าเป็นใคร-ผู้ศึกษา] เกี่ยวกับ *ฟูโคะงุนกิ* และ *โคโบกิ* นั้น ระบุว่า โทะโมะซะระ โกะโรซะชิ อาศัยอยู่หมู่บ้านญี่ปุ่นในอยุธยา สมัยยามาดา และได้บันทึกเหตุการณ์ต่างๆ ไว้ หลังจากกลับไปญี่ปุ่นจึงเขียนเพิ่มเรื่องเล่าจากเรือพาณิชย์สยามที่เขาไปค้าขายที่ท่าเรือนะงะซะกิ และรวบรวมเป็นหนังสือสองเล่มนี้ ฉินมูระ ยังระบุว่าหนังสือสองเล่มนี้ เนื้อหาเกือบเหมือนกันแต่ด้วยเหตุผลที่ว่าวิธีเขียนของ *ฟูโคะงุนกิ* เชี่ยวชาญกว่า *โคโบกิ* ดังนั้นเขาจึงสันนิษฐานว่า *โคโบกิ* เขียนขึ้นก่อนและยังเก็บรักษาวิธีเขียนเดิมมากกว่า และน่าจะเขียนขึ้นก่อนสมัย เก็นโรกุ (Genroku) (ค.ศ. 1688-1704) เพราะเขาระบุตอนสุดท้ายของ *โคโบกิ* ว่า “หนังสือเล่มนี้ประมาณสมัย เก็นโรกุ มีคนลักลอบนำไปจากเมืองนะงะซะกิ และถูกแอบนำไปเผยแพร่ในเมืองเอะโตะ” นอกจากนี้ *ฟูโคะงุนกิ* ได้ถูกเพิ่มนิทานบุคคลชื่อ เท็นจิกุ โทะกุเบะอิ ในตอนสุดท้ายด้วย ซึ่งถูกเขียนในค.ศ. 1707 ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว อย่างไรก็ตาม จากการวิเคราะห์ของโกะโตะ ชุกุโด (Goto Shukudo) ยังไม่พบหนังสือ *เรื่องสยาม* (Shamu monogatari) (ซึ่งเป็นหนังสือที่ โทะโมะซะระ โกะโรซะชิ เป็นคนเล่า และ คิโนะชิมิตะ ยะเอะมอน (Kinoshita Yaemon) เป็นคนเขียน) ดังนั้นจึงยังไม่แน่ใจว่าเล่มไหนเป็นต้นฉบับที่เขียนเรื่องของยามาดา ในจำนวนทั้งสามเล่มของผู้เขียนคนเดียวกัน จึงทำให้เกิดปัญหาในการศึกษาเรื่องราวของ ยามาดา นา

³⁹ โยะวะคะ เทะทซุโอะ, *ยามาดา นางามาซา- ภาพจริงที่ยังไม่เปิดเผย*, หน้า 6 และ *หนังสือชุดเรื่องของแปลกที่ลอยไปตามน้ำ* (kohteï hyohryuh kidan zenshuh), หน้า 970.

⁴⁰ คะอิเฮียว โชโอะ (Kaihyoh shohsho) เล่มที่ 5. (Kyoto, Kohseïkakushoten (โคเซะอิกะกุโอะเต็น): 1928)

งามาซา พอสสมควร⁴¹ แต่สิ่งที่ยุ่งยากสำหรับการเขียนหนังสือทั้งสามเล่มนี้ก็คือ หลังจากที่ยามาดา เสียชีวิต (สันนิษฐานว่า ค.ศ. 1630) เพียงแค่ 9 ปี ญี่ปุ่นก็ ไซ้นโยบายปิดประเทศโดยสมบูรณ์ ยัง ผลให้ทั้งสินค้าและหนังสือจากต่างประเทศ (ซึ่งรวมถึงหนังสือเรื่องเล่าต่างประเทศด้วย) ถูกมองว่า เป็นอันตรายต่อการปกครองประเทศ และถูกแอบเก็บซ่อนอยู่เวลานานหลายปี ในกรณีของ โทะกุ เบะอิ ก็เช่นกัน เขาเขียนหนังสือเล่มนี้หลังจากเหตุการณ์ดังกล่าวหลายสิบปี ในกรณีของ โทะโมะ สาระ โทะโรสะชิ นั้น ก็ถูกวิเคราะห์จาก ดร.อุชิเดะ กินโซ (Uchida Ginzou)ว่า น่าจะเรื่องที่ชาว ญี่ปุ่นในหมู่บ้านญี่ปุ่นเลาโงะเป็นหลัก และเขียนเพิ่มโดยจินตนาการบางเพื่อให้สนุกมากขึ้น⁴² เพราะในหนังสือเล่มนี้มีหลายข้อที่สมมติเกี่ยวกับบ้านเกิด และบางส่วนก็เขียนแบบไม่ชัดเจน ซึ่ง ลักษณะอย่างนี้ไม่น่าจะเกิดขึ้นถ้าผู้เขียนพบเหตุการณ์ด้วยตัวเอง อย่างไรก็ตาม เซอร์ เออร์เนสต์ เม สัน ซาเตา (Sir Ernest Mason Satow) ก็วิเคราะห์ว่า หนังสือทั้งสองเล่ม คือ *ฟูโดงุนกิ* และ *โค โบกิ* นั้นมีจุดรวมกับบันทึกของวันวลิต พ่อค้าของบริษัทฮอลันดาอินเดียตะวันออก (VOC) (ที่จะ กล่าวถึงต่อไป) ดังนั้นหนังสือทั้งสองเล่มนี้จึงมีคุณค่าสูงในฐานะเป็นเอกสารชั้นต้น (ถ้าหากผู้อ่าน อิงระมัดระวังในส่วนที่อาจจะถูกเขียนโดยใช้จินตนาการก็ตาม)

ส่วนเอกสารชั้นต้นซึ่งเป็นภาษาตะวันตกที่กล่าวถึง ยามาดา นั้น ก็มีบ้างและค่อนข้างจะมีความสำคัญมาก เนื่องจากยุรยาชวงนั้นเป็นเมืองท่าสำคัญแห่งหนึ่งของโลก เพราะมีการค้า ระหว่างประเทศและคนต่างชาติจำนวนมากเข้ามาในเมืองสยาม และอาศัยอยู่ในเขตเฉพาะของแต่ละสัญชาติ ตัวอย่างเช่นงานเขียนของพ่อค้าฮอลันดาชื่อเยเรเมียส ฟอน ฟลิท หรือ วันวลิต (Jeremias van Vliet) จากอาร์มภบทของหนังสือเรื่อง *A Short History of Siam* เดวิด เค. ไว แอดด์ (David K. Wyatt) ได้อธิบายชีวประวัติและหนังสือของวันวลิต ไว้ค่อนข้างละเอียดว่า วันวลิตทำงานกับ VOC ตั้งแต่ ค.ศ. 1633 ถึง 1641 ดังนั้นหนังสือชื่อ *Historical Account of Siam in the 17th century* ของเขา (ต่อจะขอใช้ชื่อย่อว่า *Historical Account*) ก็คงจะไม่ได้ถูกเขียนขึ้นจาก ประสบการณ์ของตัวเองโดยตรง หากแต่ถูกเขียนขึ้นโดยคำบอกเล่าของคนอื่นใน ค.ศ. 1640 ซึ่งเป็น เวลา 10 ปีหลังจากการเสียชีวิตของยามาดา หนังสือชื่อ *Historical Account* ที่อาจารย์ มุระกะมิ นะโอะจิโร (Murakami Naojiroh) แปลจากภาษาฮอลันดาเป็นภาษาญี่ปุ่นนั้น เป็นผลจากการที่ อาจารย์ อิวะโอะ เซะอิชิชิ ซึ่งช่วงนั้นเป็นอาจารย์ที่มหาวิทยาลัยจักรวรรดิไทเป ไปพบ ณ ที่หอ

⁴¹ โทะโด คุคุโ, “ยามาดา นางามาซาและเอะมะที่ถวายเป็นของขวัญจากสยาม ภาคแรก,” *Shinshohsetsu*, 26-11 (1921) : 50.

⁴² อุชิเดะ กินโซ (Uchida Ginzoh), *ความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่นกับไทย (Nihon to Taikoku tonokankei)* (โตเกียว: โซเง็นชะ (sohgen-sha), 1941), หน้า 19.

จดหมายเหตุแห่งชาติ (Het Algemeen Rijksarchief) ที่เมืองเฮก (Hague) ประเทศฮอลันดา ต่อมา อาจารย์มูระกะมิกิก็เป็นผู้แปลเอกสารนั้น⁴³ หนังสือชื่อ *Historical Account of Siam in the 17th century* (ซึ่งจริงๆ แล้วต้นฉบับเป็นภาษาฮอลันดา แต่ชื่อยาวมากและชื่อภาษาอังกฤษจะเป็นที่นิยมนั้นมากกว่า ดังนั้นผู้ศึกษาจึงขอใช้ชื่อภาษาอังกฤษ) ถูกแปลเป็นภาษาไทยในประชุมพงศาวดารภาคที่ 79 และถูกแปลเป็นภาษาญี่ปุ่นในหนังสือชื่อ *กษัตริย์แห่งเมือง Ligor (นครศรีธรรมราช ปัจจุบัน) ยามาดา นางามาซา (Rigor oh Yamada Nagamasa)* ส่วนในหนังสือของวันวลิตไม่มีชื่อ ยามาดา นางามาซา แต่วันวลิตเรียกโดยบรรดาศักดิ์กับพระราชทินนาม คือออกญาเสนาภิมุข (นอกจากเล่มนี้ วันวลิต ยังเขียนอีกสองบทความเกี่ยวกับสยาม ในสองบทความที่วันนี้ ไม่ค่อยมีการพูดถึง ยามาดา แต่บางส่วนอาจนำมาใช้เวลาศึกษาเรื่อง ยามาดา ได้) *Historical Account* มีการพูดถึง ยามาดา มากและถือได้ว่าค่อนข้างจะถูกต้อง แต่ก็ยังมีข้อจำกัดในหลายประเด็นคือ ประการแรก เนื่องจากผู้เขียนเป็นชาวต่างชาติ จึงอาจเป็นไปได้ว่าผู้เขียนจะเข้าใจผิดในบางส่วนของเหตุการณ์ (กรณีนี้เป็นข้อบกพร่องของเอกสารภาษาญี่ปุ่นด้วย) และประการที่สอง ช่วงนั้นเป็นระยะเวลาที่ประเทศฮอลันดากับญี่ปุ่น กำลังแข่งขันกันอย่างมากเกี่ยวกับการส่งสินค้าจากสยามไปยังญี่ปุ่น สินค้าออกที่สำคัญส่วนใหญ่เป็นหนังสือและหนังสือพิมพ์ ซึ่งเป็นสินค้าที่ตลาดญี่ปุ่นมีความต้องการสูงมาก ดังนั้นวันวลิตคงจะมีอคติต่อญี่ปุ่นซึ่งเป็นศัตรูในการค้าก็เป็นได้

นอกจากนั้นยังพบจดหมายของพนักงานที่เขียนติดต่อกายในบริษัทฮอลันดาอินเดียตะวันออก (VOC) บางฉบับ ซึ่งพูดถึง ยามาดา จดหมายพวกนี้ถูกพบโดยอาจารย์ มูระกะมิ นะโอะจิโร และ อิวะโอะ เซอิอิชิ (Iwao Seiichi) ที่หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ซึ่งอยู่ที่เมืองเฮก และอาจารย์ทั้งสองก็กล่าวถึงจดหมายนี้ในบทความของท่าน แต่ทั้งสองท่านจะให้ความสำคัญกับการตรวจสอบ

⁴³ มูระกะมิ นะโอะจิโร, *กษัตริย์ของนครศรีธรรมราช ยามาดา นางามาซา*, หน้า 8.

* อีกสองบทความของวันวลิตที่แปลเป็นภาษาอังกฤษแล้วคือ “Discription of the Kingdom of Siam”, *Journal of the Siam Society*, Bangkok Vol.7 part.1 (1910) และ *The short history of Siam in the 17th century*, Bangkok : the Siam Society, 1975.

** อาจารย์ มูระกะมิ นะโอะจิโร กล่าวว่าจากการตรวจสอบเอกสารภายในบริษัทฮอลันดาอินเดียตะวันออก ทำให้เข้าใจได้ว่า ยามาดา ผู้ขาดการค้าหนังสือ และขณะเดียวกันฝ่ายฮอลันดาก็พยายามแทรกแซงการค้า หนังสือระหว่างญี่ปุ่นกับสยาม และเห็นชัดว่า ยามาดา เป็นคนที่ได้รับความไว้วางใจจากพระมหากษัตริย์สยาม ดังนั้นฮอลันดาจึงเกรงใจ ยามาดา อย่างมาก (มูระกะมิ, หน้า 27-33)

คำว่า Ompra หรือ Umpra ในจดหมายว่าหมายถึง ยามาดา หรือหัวหน้าคนญี่ปุ่นคนอื่นหรือไม่มากกว่า

นอกจากเอกสารชั้นต้นแล้ว ยังมีเอกสารชั้นรองอีกด้วย และในที่นี้จะพูดถึงเอกสารชั้นรองเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับจุดมุ่งหมายของบทนี้ โดยที่จะหลีกเลี่ยงอธิบายรายละเอียดของเอกสารชั้นสองทั้งหมด

บทความชื่อ *Notes on the intercourse between Japan and Siam in the seventeenth century* ของ เซอร์ เออร์เนสต์ เมสัน ซาเตา (Sir Ernest Mason Satow) (ค.ศ 1843-1929) เป็นบทความแรกที่ศึกษายามาดาอย่างจริงจังในประเทศญี่ปุ่น ซาเตาเป็นข้าราชการทางการทูตของอังกฤษที่อาศัยและทำงานที่ญี่ปุ่นทั้งหมด 27 ปี เขาเป็นทูตประจำญี่ปุ่นที่สามารถใช้ภาษาญี่ปุ่นได้เป็นอย่างดี ในค.ศ. 1862 เขาเป็นผู้ช่วยที่มีความสามารถสูงของราชทูตชื่อ Harry Smith Parkes และสืบการเคลื่อนไหวของฮัน (Han) (เขตแดนของโคเมียว)ที่กำลังมีอิทธิพลต่อการเมืองญี่ปุ่น คือ โชนู (Cohsuh) กับซะทซุมะ (Satsuma) และทำให้นโยบายของอังกฤษต่อญี่ปุ่นเปลี่ยนจากสนับสนุนรัฐบาลเก่า มาเป็นการสนับสนุนฝ่ายที่จะโค่นรัฐบาลโทกุงะวะ นอกจากนี้ บทความของเขาชื่อ “นโยบายของอังกฤษ” ที่ลงพิมพ์ใน *Japan Times* และแปลเป็นภาษาญี่ปุ่นมีอิทธิพลมากต่อการเคลื่อนไหวทางการเมืองในช่วงตอนปลายสมัยโทกุงะวะ ในค.ศ. 1884 เขาได้รับการแต่งตั้งเป็นกงสุลใหญ่ประจำกรุงเทพฯ และต่อมาได้เลื่อนตำแหน่งเป็นราชทูต ในค.ศ. 1895 ได้รับการแต่งตั้งเป็นราชทูตประจำญี่ปุ่น เขาเขียนหนังสือหลายเล่ม เช่น *การปฏิรูปเมจิที่ข้าราชการทางการทูตคนหนึ่งมอง (Ichigaikohkan no mita meiji ishin) ไดอารี่ของราชทูต เออร์เนสต์ ซาเตา (Sir Earnest Satow Nikki)* ในเดือนพฤศจิกายน ค.ศ. 1884 ซาเตา ได้แสดงปาฐกถาบทความนี้เป็นภาษาอังกฤษในระหว่างการประชุมประจำปีของสมาคมญี่ปุ่นเอเชีย⁴⁴ และปีต่อมา (ค.ศ.1885) ได้ลงพิมพ์ในวารสารของสมาคม (bulletin) หลังจากนั้นอีก 11 ปี (ปี 1896) ได้ถูกแปลเป็นภาษาญี่ปุ่นและลงพิมพ์อีกครั้งหนึ่ง⁴⁵ สันนิษฐานได้ว่า สาเหตุหนึ่งที่กระตุ้นให้ ซาเตา เขียนบทความนี้ก็คือ ซาเตา อาศัยอยู่ทั้งในประเทศญี่ปุ่นและไทยเป็นระยะเวลาอันยาวนานในฐานะเป็นราชทูตรัฐบาลอังกฤษ ดังนั้นเขาจึง

* Omprura หรือ umpra หมายถึงหัวหน้าของต่างชาติที่เข้ามาและอาศัยอยู่อยุธยา (อิวะโอะ, หน้า 156-7)

“มูระกะมิ นะโอะจิโระ, *กษัตริย์ของนครศรีธรรมราช ยามาดา นางามาซา*, หน้า 8.

“เซอร์ เออร์เนสต์ เมสัน ซาเตา (เขียน) เทระซะกิ (แปล) *การศึกษาของการปฏิบัติงานของยามาดา นางามาซา (Yamada Nagamasa Iscki gohkou)*, (โตเกียว: สำนักพระราชวัง), 1896. หนังสือเล่มนี้แปลเป็นภาษาไทยในประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 20

มีความสามารถในการใช้อักษรภาษาอังกฤษ ญี่ปุ่น และไทยได้เป็นอย่างดี และได้เขียนบทความที่ขอดีเยี่ยม ซาเดา นับเป็นบุคคลแรกที่ใช้ *ทซุโก อิชิรัน*⁴⁶ ซึ่งเป็นหนังสือที่รวบรวมเอกสารเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศสมัยโทกุงะวะ ที่ถูกรวบรวมในปีค.ศ.1850 โดย ฮะยะมิ คะอิงะ กุโดเก็น (Hayashi Daigakutohken) เป็นผู้เรียบเรียง จากคำนำเห็นได้ชัดว่าจุดกำเนิดของหนังสือเล่มนี้คือ การเรียบเรียงเพื่อที่จะเป็นส่วนหนึ่งของการเตรียมประเทศเพื่อรับกับวิกฤตการณ์ภายนอกประเทศ อันได้แก่การเข้ามาและการข่มขู่ของเรือต่างประเทศ

หนังสืออีกเล่มหนึ่งซึ่งมีความสำคัญในการศึกษาเรื่องราวของ ยามาดา นางามาซา และประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศญี่ปุ่นกับไทยก็คือ *ความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่นกับไทย (Nihonto Taikokutono kankei)* ของ ดร. อุชิคะ กินโซ อาจารย์ของมหาวิทยาลัยเกียวโตะ (ซึ่งได้บรรยายใน ค.ศ. 1915 และได้รับการตีพิมพ์ในค.ศ. 1941) สาเหตุที่ผู้เขียนเขียนหนังสือเล่มนี้ ก็คือ นายมะชะโอะ โทกิชิ (Masao Tohkichi) ซึ่งรับราชการในฐานะที่เป็นปรึกษากฎหมายของไทย ก่อนที่จะเดินทางกลับญี่ปุ่นเพราะสุขภาพไม่ดี ได้เข้าเฝ้ารัชกาลที่ ๕ เพื่อที่จะขอลา พระองค์ทรงรับสั่งให้เขาจัดเก็บเอกสารทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับญี่ปุ่น เมื่อเขาเดินทางกลับไปยังญี่ปุ่น ได้ปรึกษากับอาจารย์ มะทซุโมะโตะ มะตะตะโร (Matsumoto Matataroh) ที่มหาวิทยาลัยเกียวโตะ และได้รับการแนะนำบุคคลที่เหมาะสมกับงานนี้ และปรากฏว่าอาจารย์ อุชิคะ กินโซ แห่งคณะอักษรศาสตร์เป็นผู้ที่ถูกคัดเลือก⁴⁷ อาจารย์อุชิคะ เก็บรวบรวมข้อมูล (รวมทั้งข้อมูลเกี่ยวกับยามาดาด้วย) และเขียนสรุปเป็นภาษาอังกฤษ ด้วยความช่วยเหลือจาก มะชะโอะ โทกิชิ และ นะกะมุระ โคยะ (Nakamura Kohya)* และจัดส่งงานทั้งหมดนี้มาถวายพระมหากษัตริย์ไทย (แต่เอกสารประเภทจดหมายแปลไม่ได้สรุปส่งมาด้วย)

⁴⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 75.

* มะชะโอะ ริวจิโร (เรียบเรียงและพิมพ์ออกจำหน่าย), *อนุสรณ์งานศพมะชะโอะ โทกิชิ (Masao Tohkichi Tsuitoohroku)* (ม.ป.ท. 1922,) หน้า 33.

↑ นะกะมุระ โคยะ (ค.ศ. 1885-1970) นักประวัติศาสตร์สมัยไทโฉ และโฉวะ จบปริญญาโท จากสาขาประวัติศาสตร์ญี่ปุ่น คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยจักรวรรดิโตเกียว และกลายเป็นอาจารย์ของคณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยจักรวรรดิโตเกียว ส่วนใหญ่ศึกษาประวัติศาสตร์วัฒนธรรมสมัย โทกุงะวะ เป็นหลัก และศึกษาประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นโดยทั่วไป ในค.ศ. 1924 ออกวารสารส่วนตัวชื่อ “ประวัติศาสตร์กัมงานอชิระ” (*Rekishishi io shumi*) และเขียนบทความทุกฉบับทำกิจกรรมการเขียนอย่างกระตือรือร้น

1.4. ภาพลักษณ์ของ ยามาดา นางามาซา ทางประวัติศาสตร์

ตามประวัติของยามาดา นางามาซา ระบุว่า เขาเกิดและโตขึ้นในประเทศญี่ปุ่น และต่อมาได้เดินทางเข้ามาในสยาม แต่ชีวประวัติของเขาก่อนที่จะเดินทางมาสยามนั้นไม่ค่อยชัดเจน ครอบคลุมทั้งหมด อีกทั้งสิ่งที่ถูกเล่าไว้ก็ไม่แน่ใจว่าถูกต้องแค่ไหน เกี่ยวกับชีวประวัติของ ยามาดา ก่อนที่จะเข้ามาในสยาม ในที่นี้ผู้ศึกษาจะขอกล่าวถึงเอกสารชั้นต้นซึ่งมีอยู่เพียงบรรทัดเดียว ที่อธิบายเกี่ยวกับอาชีพของเขาก่อนที่จะเดินทางมาสยาม ที่ปรากฏใน *บันทึกประจำวันเกี่ยวกับต่างประเทศ* ของคนชื่อนิน ชูเด็น ในวันที่ 3 เดือนกันยายนในค.ศ. 1621 มีข้อความว่า “ได้ข่าวว่า ยามาดา นิสะเอะมอน ซึ่งเป็นคนหาบเสลี่ยงของ โอคุโบะ จิเอะมอน ทะคะตะกะ (Ohkubo Jiemon Tadataka) (ไคเมียวและเจ้าของปราสาท นูมะสุ (Numazu)) เข้าไปประเทศสยามและตอนนี้ได้เป็นผู้ปกครองคนหนึ่งในสยาม เห็นว่ามีการพูดถึงบุคคลในพระราชสาสน์ที่มีถึงโชกุน จะหมายถึงคนนี้หรือเปล่า เขาเขียนจดหมายมาหา โคะอิ โออิโนะซุเกะ โทะฉิกะสุ และ ฮนดะ โคะสุเกะโนะซุเกะ มะซะซุมิ (Honda Kohzukenosuke Masazumi) ด้วย” ในการวิเคราะห์ของอาจารย์โอะวะตะ ซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นระบุว่า แมื่อยามาดาจะเป็นคนหาบเสลี่ยงของไคเมียวคนหนึ่งที่ตาม แต่เขาก็ยังเป็นผู้ที่มีสถานภาพต่ำคนหนึ่งของซามูไรซึ่งเป็นผู้ปกครองในสังคมระบบศักดินาที่เข้มงวดในสมัยโทะกุงะวะ (ระบบนี้จัดแบ่งชนชั้นทางสังคมออกเป็น 4 ชั้นชั้น คือ ซามูไร ชาวนา ช่างฝีมือ พ่อค้า)⁴⁸ ผู้ศึกษาเห็นด้วยกับความคิดที่ว่าสิ่งนี้เป็นความกดดันสำคัญที่ผลักดันให้ยามาดาออกไปสยาม ดังที่นักประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นหลายๆ ท่านวิเคราะห์ไว้ ปัญหาของยามาดาจึงมีลักษณะคล้ายกับภาวะกลืนไม่เข้าคายไม่ออก (dilemma) เพราะแม้ว่าเขาจะมีความสามารถและทะเยอทะยานสูงก็ตาม แต่ก็ไม่สามารถเลื่อนตำแหน่งสูงกว่านี้ในชนชั้นปกครองได้ และข้อจำกัดอีกประการหนึ่งของสมัยนั้นคือ หลังจากสงครามภายในประเทศสองครั้ง (เซะกิงะฮะระ=Sekigahara no tatakai กับ โอซะกะ=Ohsaka no jin) สภาพการปกครองภายในประเทศก็สงบลง และในสังคมที่สงบเรียบร้อยเช่นนี้ ซามูไรจึงมีโอกาสที่จะแสดงฝีมือเพื่อที่จะเลื่อนตำแหน่งน้อยมาก) ยามาดาเองก็มีความหวังที่จะออกไปต่างประเทศโดยวิธีแอบซ่อนและจะตั้งตัวเป็นใหญ่ในแผ่นดินใหม่ ไม่ปรากฏหลักฐานว่า ยามาดาอยู่ในฝ่ายของ โชกุน ฮิเดะโยะชิ แต่ข้าเก่าของโชกุน ฮิเดะโยะชิ (ซึ่งต่อมาโชกุน ฮิเดะโยะชิ ก็ถูกโชกุน อิเอะยะซุแย่งชิงอำนาจ) ที่กลายเป็นซามูไรไร้นาย (ซึ่งหมายถึงว่าไม่มีอาชีพในสังคมศักดินาของญี่ปุ่น) เป็นจำนวนมาก บางครั้งพวกเขาก็ถูกคอยจ้องหาโอกาสที่จะฆ่า อีกส่วนก็ออกไปต่างประเทศเป็นจำนวนมาก ช่วงเวลาที่ ยามาดาเดินทางมาสยาม คาดว่าข้อสันนิษฐาน

⁴⁸ โอะวะตะ เททซุโอะ, *ยามาดา นางามาซา- ภาพจริงที่ยังไม่เปิดเผย*, หน้า 19.

ที่ว่าประมาณค.ศ. 1612 หรือก่อนหน้านี้น่าจะถูกตองที่สุด เพราะวันวลิต ได้เคยเขียนว่าช่วงที่ยามาดาเสียชีวิตในค.ศ. 1630 นั้น ลูกชายของยามาดา ชื่อโอะอิน(Oin) อายุ 18 ปีแล้ว ทว่าก็ไม่มีหลักฐานใดๆ ที่ระบุว่าช่วงที่ยามาดาเดินทางมาสยามนั้น เขามีอายุเท่าไร

ยามาดา นางามาดา เป็นทั้งพ่อค้าและทหารรับจ้าง

ภายหลังจากเดินทางเข้ามาในสยามแล้ว เราอาจจะกล่าวได้ว่า ยามาดา เป็นทั้งทหารรับจ้าง และพ่อค้า แคว่อาจจะคล้ายๆ กับโจรสลัด ดังที่ซาเตาเคยเขียนไว้ว่า “สำหรับคนเดินเรือสมัยนั้น การปล้นสินค้าจากเรืออื่นๆ ถือเป็นการกระทำที่ธรรมดา และโจรสลัดก็เป็นอาชีพที่มีศักดิ์ศรี เหมือนกับการค้า”⁴⁹ หรือที่อาจารย์โอะวะคะวะวิเคราะห์ไว้ว่า อันโตนิโอ โบการโร(Antonio Boccardo) ซึ่งเป็นนักบันทึกเหตุการณ์ชาวโปรตุเกสบันทึกว่า คนญี่ปุ่น (ในอยุธยา) เป็นทหารที่ป้องกันพระราชวัง ขณะเดียวกันก็ได้รับอนุญาตให้ทำการค้าอย่างอิสระ ดังนั้นคนญี่ปุ่นส่วนใหญ่นคงเป็นทหารรับจ้างชั่วคราวยามสงคราม ในยามสงบสุขก็อยู่ในฐานะเป็นคนอาศัยอยู่ที่หมู่บ้านญี่ปุ่น และพวกเขาจะทำการค้าระหว่างประเทศ⁵⁰ ถ้าพิจารณาสถานการณ์ของช่วงเวลานั้น ฮอลันดาและอังกฤษทำสนธิสัญญาห้ามเรือสัมพันธมิตรกัน และพยายามแย่งเมืองมาเก๊าจากโปรตุเกสกับสเปนโดยกำลังทหาร ขณะเดียวกันญี่ปุ่นและสยามก็ต้องการแก้ไขปัญหาภายในประเทศ โดยการขี้มกำลังทหารหรืออาวุธจากประเทศตะวันตก โดยให้สิทธิพิเศษในด้านการค้าตอบแทน (กรณีของญี่ปุ่น ได้กล่าวไปแล้วในเหตุการณ์ มิมะบะระ(Shimabara) ขี้มปืนใหญ่จากฮอลันดา ส่วนกรณีของสยามจะได้กล่าวถึงต่อไป) ดังนั้น สถานการณ์ ของสมัยนั้นคือทำการค้าโดยใช้อาวุธ และยามาดาก็มีชีวิตอยู่ในสมัยนั้น ดังนั้นจึงขอมจะเป็นทั้งพ่อค้าและทหาร [แต่ผู้ศึกษาคิดว่าด้านที่เป็นพ่อค้ามีมากกว่า] เวลาศึกษาเอกสารเกี่ยวกับ ยามาดา แล้วจะพบว่าบางครั้งภาพทั้งสองด้านทั้งเป็นพ่อค้าและทหารรับจ้างของ ยามาดา ก็ปะปนกันไป จนก่อให้เกิดความสับสน อย่างไรก็ตามหากพิจารณาตามเวลา พิจารณาแต่ละเหตุการณ์แล้ว น่าจะมีประโยชน์มากกว่า ช่วงแรกๆ ยามาดา ทำกิจกรรมส่วนใหญ่ในฐานะเป็นพ่อค้า และเลื่อนตำแหน่งขึ้นเรื่อยๆ ทั้งยังได้ทำความดีความชอบ ในฐานะเป็นทหาร ครั้นเมื่อขึ้นดำรงตำแหน่งสูงสุดเป็น ออกญาเสนาภิมุข ยามาดา ก็เข้าไปเกี่ยวข้องกับการแย่งชิงอำนาจภายในประเทศสยาม ในที่สุดก็สูญเสียทั้งอำนาจและชีวิต ดังจะได้กล่าวถึงรายละเอียดในลำดับต่อไป

⁴⁹ซาเตา, หน้า 140.

⁵⁰อิวะ โอะ เซะอิชิชิ, การศึกษาหมู่บ้านญี่ปุ่นในเขตแดนทะเลใต้, หน้า 131.

ยามาดา นางามาซา ในฐานะที่เป็นพ่อค้า

ดังที่ได้กล่าวไว้ในตอนต้นของบทนี้แล้วว่า ตอนต้นของคริสต์ศตวรรษที่ 17 เป็นช่วงเวลา ที่สันนิษฐานได้ว่ายามาดาเดินทางเข้ามายังประเทศสยาม ซึ่งขณะนั้นความสัมพันธ์ระหว่างสยาม และญี่ปุ่นในด้านการค้าหนังสือตัวมีอยู่แล้ว และหลังจากค.ศ. 1609 ฮอลันดาก็เริ่มเข้ามาแทรกแซง การค้านี้ระหว่างสยามกับญี่ปุ่น เวลานั้นจำนวนชาวญี่ปุ่นที่อพยพไปสยามก็เพิ่มขึ้น⁵¹ เท่าที่มีหลักฐาน ก่อนหน้านายาदानั้น ก็มีหัวหน้าชาวญี่ปุ่นสองคนที่ทำความดีความชอบในด้านการค้า คนแรกคือ ออกพระซุมิอิโระ ที่ได้กล่าวมาแล้วว่าในค.ศ. 1609 ได้รับจดหมายจากไคเมียว คะมะเออิ โคะระโนะริ (Kamei Korenori) ซึ่งทำหน้าที่เป็นคนกลางระหว่าง โชกุน อิเอะยะซุกับพระมหากษัตริย์สยาม ในการเจริญสัมพันธไมตรีโดยส่งของขวัญถึงกันและกัน อย่างไรก็ตาม อาจารย์ อิเะโอะ ไคตั้งขอสงสัยว่าจริงๆ แล้ว เขาได้ตำแหน่งสูงถึงขั้นออกพระเชีวหรือ แต่เขาก็สันนิษฐานว่าอย่างน้อย ออกพระซุมิอิโระคงจะได้เป็นหัวหน้าของหมู่บ้านญี่ปุ่นตั้งแต่ค.ศ. 1609 ถึง 1612 (ในปี นี้เขาน่าจะสูญเสียอำนาจโดยกบฏของญี่ปุ่น)⁵² ส่วนอีกคนหนึ่งก็คือ ฌิโรเออิ คิวะมะมอน (Shiroi Kyuhemon) ซึ่งได้ศึกษาคิดาและพระราชทินนามว่าขุนชัยยะสุทร และตำแหน่งขุนนี้เป็นตำแหน่ง ลำดับที่ 4 ของลำดับชั้นของศักดินา โดยที่ศักดินาสมัยนั้นมีอยู่ 6 ลำดับ นับจากสูงมาต่ำดังนี้ ออกญา ออกพระ ออกหลวง ออกขุน ออกหมื่น ออกพัน เขามีเรือพาณิชย์และทำการค้ากับต่างประเทศ ขณะเดียวกันก็ช่วยการค้ากับญี่ปุ่น โดยเป็นพ่อค้ากลางเกี่ยวกับหนังสือกับหนังสือปลากะเบนให้กับพ่อค้าฮอลันดากับอังกฤษ⁵³ และเขาคงจะได้เป็นหัวหน้าหมู่บ้านญี่ปุ่นตั้งแต่ค.ศ. 1616-20⁵⁴ เหตุใดหัวหน้าหมู่บ้านญี่ปุ่นทั้งสองคนนี้ รวมทั้งยามาดา นางามาซา (ซึ่งรับตำแหน่งหัวหน้าหมู่บ้านญี่ปุ่นต่อจาก ฌิโรเออิ) จึงได้รับบรรดาศักดิ์ที่สูงตามระบบข้าราชการของสยาม นักวิชาการไทยท่านหนึ่ง คืออาจารย์ปลื้มพลึง คงชนะ ได้วิเคราะห์ไว้ในบทความของเธอว่า เรื่องนี้มีความสัมพันธ์กับนโยบายของกษัตริย์สยามสมัยนั้น กล่าวคือ "... อำนาจทางการเมืองของกษัตริย์อยุธยา จะผูกพันอยู่กับความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ ขณะเดียวกันกษัตริย์อยุธยาก็ทราบดีว่าแหล่งรายได้สำคัญนั้นอยู่ที่การค้า โดยเฉพาะการค้าระหว่างชาติ ดังนั้นจึงยินดีต้อนรับชาวต่างชาติที่เข้ามาติดต่อกับ

⁵¹ อิเะโอะ เซะอิอิชิ, การศึกษาหมู่บ้านญี่ปุ่นในเขตแดนทะเลใต้, หน้า 120-22.

⁵² เรื่องเดียวกัน, หน้า 151-8.

⁵³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 158-62.

⁵⁴ อิเะโอะ เซะอิอิชิ, "การศึกษาเกี่ยวกับการส่งทูตญี่ปุ่นต่อสยามในปีค.ศ. 1616 --- คนญี่ปุ่นที่อพยพไปสยาม" (1616 nen shamukoku nihon ishikou --- zausennihon imin nikansuru kenkyuh), *Shigakuzasshi*, (4-6, 1933): 149.

ขายกับอยุธยา พร้อมทั้งหาวิธีจูงใจ เช่น พระราชทานสิทธิพิเศษทางการค้าบางประการ พระราชทานที่ดินให้ตั้งบ้านเรือนหรืออนุญาตให้เผยแพร่ศาสนาได้โดยเสรี นโยบายนี้เป็นพื้นฐานความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยากับนานาชาติ...”⁵⁵ ยามาดา นางามาซา อาจจะเป็นคนที่สามารถตอบสนองต่อความต้องการของกษัตริย์สยาม ที่อยากจะทำให้การค้ากับต่างประเทศรุ่งเรืองมากกว่าหัวหน้าหมู่บ้านญี่ปุ่นสองคนก่อนหน้านี้เขา อย่างไรก็ตาม ไม่น่าจะคิดว่ายามาดาได้เป็นหัวหน้าหมู่บ้านญี่ปุ่นตั้งแต่เมื่อไร แต่มีหลักฐานว่าอย่างน้อยตั้งแต่ค.ศ. 1621 แล้ว และได้บรรดาศักดิ์และพระราชทินนามว่าขุนชัยสุนทร (แสดงช่วงนี้เขาได้ตำแหน่ง “ขุน” เท่ากับตำแหน่งของ ฌิโรอิ แล้ว) เพราะมีหลักฐานที่ปรากฏในพระราชสาสน์ของพระเจ้าทรงธรรมที่มีถึงโชกุนในค.ศ. 1621 ว่ามีคำกล่าวถึงหัวหน้าหมู่บ้านญี่ปุ่นชื่อขุนชัยสุนทร และดังที่ได้อ้างไปแล้ว คนชินิชิ ชูเค็น บันทึกไว้ในหนังสือชื่อ *บันทึกประจำวันเกี่ยวกับต่างประเทศ* เมื่อวันที่ 3 เดือนกันยายนในค.ศ. 1621 ว่า “ยามาดา นิสะอะมะน... คนที่เห็นในพระราชสาสน์ที่มีถึงโชกุน หมายถึงคนนี้หรือเปล่า” ซึ่งก็แสดงว่าหัวหน้าหมู่บ้านญี่ปุ่นที่ชื่อขุนชัยสุนทรหมายถึงว่า ยามาดา (นิสะอะมะน) นางามาซา นั่นเอง⁵⁶ ช่วงที่ทูตสยามเดินทางไปญี่ปุ่นในค.ศ. 1621 นั้น มีความหมายสำคัญในแง่ที่ว่า เป็นจุดทางการจากกษัตริย์สยามที่เดินทางไปคารวะโชกุนเป็นครั้งแรก และในจดหมายเหตุของซาเดา ซึ่งแปลจากเอกสารญี่ปุ่นชื่อ *ทซุโก อิชิรัน (Tsuikoh ichiran)* ก็ระบุว่าทูตครั้งนี้ได้รับการต้อนรับอย่างดีและความเคารพจากโชกุนอย่างมาก⁵⁷ เวลานั้นทั้งสองประเทศมีการแลกเปลี่ยนพระราชสาสน์และของขวัญที่มีราคาสูงซึ่งกันและกัน ขณะเดียวกัน ยามาดา นางามาซา ฝากจดหมายมาที่ราชทูตส่งถึงโคะอิ โทะเอะมิกะสุ ซึ่งปรากฏวันที่เขียนจดหมายว่า วันที่ 13 เดือนพฤษภาคม ค.ศ. 1621 ในจดหมายฉบับนี้ ยามาดาได้ขอความช่วยเหลือให้ทูตสยามได้เข้าเฝ้าโชกุนอย่างไม่มีปัญหา และยังส่งของขวัญให้แก่โคะอิ เป็นหนังสือปลากะเบน 2 ผืน และคินุก 200 แห่ง ทอง 1.2 ก.ก. ครั้งนี้นับเป็นครั้งแรกที่หัวหน้าหมู่บ้านญี่ปุ่นส่งจดหมายโดยตรงต่อโรจู (ไม่ใช่ต่อโคะเอมิยะว) ซึ่งผู้ศึกษาคิดว่า แสดงให้เห็นถึงบทบาทที่สูงของ ยามาดา ทั้งในการส่งทูตของสยามครั้งนั้น และทั้งการส่งเสริมการค้าระหว่างสยามกับญี่ปุ่น

ในปีเดียวกัน (ค.ศ. 1621 หรือค.ศ. 1622 ตามบทความของอาจารย์อิวะโอะ) หมู่เรือรบสัมพันธมิตรของฮอลันดากับอังกฤษ ซึ่งมีผู้บังคับการชื่อ คอรเนลิซ โรเซอร์เซน (Cornelis

⁵⁵ พลับพลึง คงชนะ “หมู่บ้านญี่ปุ่นที่อยุธยา” ใน *ไทย-ญี่ปุ่นศึกษา*, (เมษายน พ.ศ. 2536): 51.

⁵⁶ “มูระกะมิ นิสะอะจิโร “การกระทำของ ยามาดา นางามาซา ที่คนฮอลันดาสืบทอดมา.” (Orandajin no tsutaeta yamada nagamasa no jiseki) *Nichiran kyohkai kaihoh* (3, 1941): 24.

⁵⁷ *ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 20 เล่มที่ 13*, (พระนคร: องค์การค้าของคุรุสภา, 2507) หน้า 90-94.

Reijerssen) ได้เข้าโจมตีมาเก่า แต่ก็ถูกขับไล่นองล่าถอยไป⁵⁸ ขณะเดียวกัน ยามาดา ก็ได้ทำความดีความชอบในด้านทหาร กล่าวคือช่วงที่หมู่เรือรบสเปนเข้ามาถึงปากแม่น้ำเจ้าพระยา ทหารอาสาญี่ปุ่น (ที่คงจะมียามาดาเป็นผู้บังคับการ) ก็ได้ขับไล่ออกไป⁵⁹ ต่อจากนั้นในค.ศ. 1624 ทหารอาสาญี่ปุ่นก็ทำความดีความชอบอีกครั้งหนึ่ง กล่าวคือเรือรบของ ฮวน เฟอร์นันโด เดอ ซิลวา (Don Fernando de Silva) ซึ่งข้าหลวงใหญ่ของมะนิลา (Manila) ส่ง (เรือลำนี้กำลังกลับจากช่วยส่งกำลังทหารไปยังมาเก่า) เขามาแม่น้ำเจ้าพระยาและติดค้างอยู่นานเพราะเรืออับปางเนื่องจากโดนพายุฝน แต่เกิดกรณีพิพาทระหว่างญี่ปุ่นและฮอลันดาที่พำนักอยู่ที่อยุธยา ก่อน และคืนหนึ่ง เดอ ซิลวา พร้อมด้วยทหารจำนวนหนึ่งได้นำเงิน (silver) และสินค้า กษัตริย์สยามทรงกริ้วต่อการกระทำนี้ เนื่องจากการที่คนฮอลันดาที่พำนักอยู่ในแผ่นดินที่อยู่ใต้พระบรมโพธิสมภารของพระมหากษัตริย์สยามถูกทำร้าย ดังนั้นพระองค์จึงทรงรับสั่งให้สเปนคืนเชลยชาวฮอลันดาพร้อมทรัพย์สิน แต่ เดอ ซิลวา ไม่ยอมฟัง กษัตริย์สยามทรงรับสั่งให้ชาวญี่ปุ่น ซึ่งเป็นทหารป้องกันวังจำนวนมาก พร้อมทั้งทหารไทยเข้าโจมตีเรือสเปน ชาวสเปนถูกฆ่าเป็นจำนวนมาก ยกเว้นผู้ที่ถูกจับประมาณ 30 คน⁶⁰ อิวะโอะสันนิษฐานว่าช่วงเวลาดังกล่าว ยามาดา ได้เป็นหัวหน้าของทหารอาสาญี่ปุ่นแล้ว และคงจะคุมกำลังทหารญี่ปุ่นและทำความดีความชอบในการโจมตีคนสเปนครั้งนี้ และเขายังวิจารณ์อีกว่าเรื่องตำนานเกี่ยวกับการทำสงครามกับลูซอน (Luzon) ของยามาดาก็ไม่ใช่ไม่มีหลักฐานเลย⁶¹ ในตำนานนั้นเขาเขียนว่า “(ยามาดา) โจมตีและยึดครองประเทศเพื่อนบ้าน ทหารของเขามีกำลังมาก ดังนั้นประเทศรอบๆ จึงกลัวสยาม ในช่วงเวลานี้ โดยความฉลาดเขาใช้วิธียึดเรือรบจากลูซอนได้หลายลำ”

ในปีเดียวกัน (ค.ศ. 1624) ยามาดา ได้ส่งเรือสำเภาไปญี่ปุ่น และนำหนังสือที่คุณภาพสูงกว่าของฮอลันดาไปขายและได้กำไรอย่างงดงาม แต่เนื่องจากเขาไม่มีใบเบิกরণประทับตราแดง ดังนั้นเรือของเขาจึงต้องอยู่ที่ญี่ปุ่น และในปีนั้นในจดหมายของผู้จัดการของ VOC) ที่ประจำอยู่ที่

⁵⁸ อิวะโอะ เซะอิชิชิ, “โครงการไปไกลเพื่อสำรวจเกาะลูซอน (Luzon) ของมะทุระ ฌิเมะมะชะ” (Matsukura shigemasa no Luzon toh enseikeikaku) *Shigakuzasshi*, (45-9, 1934) : 1118.

⁵⁹ พลับพลึง, หน้า 58 และ โอะวะคะ, หน้า 104.

⁶⁰ อิวะโอะ, เรื่องเดียวกัน, หน้า 1118-1121. ซึ่งอิวะโอะอ้างจาก Blair, H.E. and Robertson, J.A. *The Philippine Islands (1493-1898) Cleveland 1841-1893, Vol. XXII Relation of the Condition of the Philipinas Islands and other regions surrounding, in the year 1626.* p.138-9

⁶¹ ทซุโกะ อิชิรัน (Tsuikoh ichiran) เล่มที่ 6 และ 7 (โตเกียว: Kokushokankokhai), 1910. (ฉบับพิมพ์ใหม่)

ฮิระโคะ ซึ่งมีถึงผู้จัดการประจำของอยุธยาชื่อ ยาน ฟอน คัมเปิน (Jan van Campen) เมื่อวันที่ 28 เดือนธันวาคมในปีเดียวกัน^{๖2} หลังจากนั้นเรือของยามาดา ไม่ได้ออกไปอีกในปีถัดไป และในที่สุด ในค.ศ. 1626 จดหมายจากออกญาพระคลังที่มีไปถึงโรจู โคอิ กับ ซะกะเออิ ทะคะโยะ (Sakai Tadayo) ถามว่าทำไมเรือของ ยามาดา ไม่ได้กลับมา 2 ปีแล้ว ต่อมาเรือของยามาดาก็ได้ใบเบิกร่อง ประทับตราแดงและเดินทางไปกลับสยามได้ และเนื่องจากในค.ศ. 1625 ยามาดาไม่มีเรือตัวเองอยู่ที่สยาม ดังนั้นเขาขอร้องต่อเรือฮอลันดาที่จะไปผูุ้่่นฝักบรรทุกสินค้าออกของเขา ซึ่งได้แก่หนัง กวางใหญ่ 500 ผืนและหนังปลากะเบน 300 ผืนโดยไม่ต้องเสียค่าธรรมเนียม นอกจากนี้ยังฝักบรรทุก ไม้ฝาง 5 หมื่นซังและไม้ฝางของ Paulos 21,300 ซัง ปรากฏในจดหมายของ พีเทอร์ ฟอน เฮอร์ เอลส์ (Pieter van der Elst) จากสยามถึงผู้จัดการของ VOC ที่ประจำอยู่ที่ ฮิระโคะ เมื่อวันที่ 10 เดือนกรกฎาคมในปีเดียวกัน^{๖3} อาจารย์มูระกะมิ วิเคราะห์ว่า การที่ฝักฮอลันดาไม่ได้ปฏิเสธการ ขอร้องของยามาดา ก็เพราะเกรงใจยามาดาซึ่งมีอำนาจสูงภายในรัฐบาลสยาม หากปฏิเสธความ ประสงค์ของเขาแล้ว ฮอลันดาก็กลัวว่าจะมีอุปสรรคเวลาคนซื้อสินค้าออกจากคนผูุ้่่นที่อาศัยอยู่ที่ อยุธยา^{๖4} Geroge Vinal Smith ก็วิเคราะห์ในทำนองเดียวกันกับอิวะโอะว่า ชาวผูุ้่่น(ชาวผูุ้่่น และตอนหลังลูกครึ่งไทย-ผูุ้่่น) เป็นพ่อค้ากลางสำคัญในการรวบรวมหนังกวางก่อนกลางทศวรรษ 1620 ดังนั้นพ่อค้าฮอลันดาต้องติดต่อกับพ่อค้าผูุ้่่น^{๖5} อย่างไรก็ตาม ในรายงานของผู้จัดการของ VOC ที่ประจำอยู่ที่ ฮิระโคะที่มีต่อข้าหลวงใหญ่ของปัตตาเวีย เมื่อวันที่ 17 เดือน พฤศจิกายนปีค.ศ. 1625 ระบุว่าเรือสำเภาลำใหญ่ของยามาดาเดินทางเข้ามาในผูุ้่่น แต่ค่าขนส่งสินค้านั้นสูงมาก จากจดหมายดังกล่าวผูุ้่่นศึกษาวิเคราะห์ว่า เจ้าของเรือนี้ไม่น่าจะใช่ยามาดา หากแต่ยามาดาได้ขอร้องเรือฮอลันดาและฝักสินค้าของตนส่งไปผูุ้่่นโดยจ่ายค่าขนส่งให้ฮอลันดา และนี่ก็เป็นสาเหตุที่ทำให้ค่าขนส่งของเขาสูง

ในค.ศ. 1626 นั้น (ซาเตาระบุว่าเป็น ค.ศ. 1626 แต่ในหนังสือ *ทซุโก อิชิรัน* ระบุว่าปีค.ศ. 1625 ดังนั้นสันนิษฐานว่าซาเตาคงจะจดปีค.ศ.ผิด) ดังที่กล่าวไปแล้วว่า ออกญาพระคลังได้ส่งจดหมายต่อโรจู ซะกะเออิ และ โคะเออิ เมื่อวันที่ 15 เดือนเมษายน สอบถามว่าเรือของยามาดา ซึ่งออกจากสยามไปยังผูุ้่่นเมื่อสองปีก่อน เหตุใดจึงยังไม่กลับมา และแจ้งว่า บุคคลที่เมื่อสามปีก่อนดำรงตำแหน่งหลวงไชยสรรพ บัดนี้ได้เลื่อนตำแหน่งเป็นพระยาคุณรักษามนตรีแล้ว (เลื่อนจากขั้นที่

^{๖2} มูระกะมิ นะ โยะจิโร, *กษัตริย์ของนครศรีธรรมราช ยามาดา นางามาซา*, หน้า 27-8, 72.

^{๖3} เรื่องเดียวกัน, หน้า 72-3.

^{๖4} เรื่องเดียวกัน, หน้า 28.

^{๖5} Smith, George Vinal, p.76

สามขั้นที่สอง) ในประเด็นนี้ มิชิ ซะกะเอะ (Miki Sakae) สันนิษฐานว่าบุคคลที่ถูกกล่าวถึงในจดหมายนี้หมายถึง ยามาดา นางามาซา นั่นเอง กล่าวคือ “ขุนชัยสรรพ” ซึ่งปรากฏในพระราชสาสนของกษัตริย์สยามต่อโชกุนในค.ศ. 1621 เขียนด้วยตัวอักษรจีนว่า 土甲 守里予小亭 คำนี้อ่านได้สองวิธีคือ “ขุนชัยสุนทร” หรือ “ขุนไชยสรรพ” และขุนไชยสรรพในจดหมายเมื่อค.ศ. 1626 ก็เขียนด้วยตัวอักษรจีนว่า 守里予小亭 ซึ่งเป็นตัวอักษรเดียวกัน (กับส่วนที่ขีดเส้นใต้) ในจดหมายเมื่อค.ศ.1621 ซึ่งแสดงว่าผู้ที่ได้รับพระราชทินนาม “ไชยสรรพ” หรือ “ชัยสุนทร” นั้นได้เลื่อนตำแหน่งจาก “ขุน” เป็น “หลวง” ในระหว่างค.ศ. 1621 ถึง 1626 และต่อจากนั้นก็เลื่อนตำแหน่งขึ้นเป็น พระยาคุณรักษามนตรี ในปีค.ศ. 1626 และเขาก็ระบุนางาชิโนะได้เลื่อนตำแหน่งขึ้นสูงขนาดนี้ในช่วงนั้น ไม่มีใครเลย นอกจากยามาดา⁶⁶ และยามาดายังได้ฝาก “เอะมะ” (Ema) (หมายถึงแผ่นไม้ที่อุทิศให้แก่ศาลเจ้า เพื่อแสดงความขอบคุณต่อพระเจ้าในศาสนาชินโต เมื่อคำอธิษฐานนั้นสัมฤทธิ์ผลแล้ว ในสมัยยามาดานั้น แผ่นไม้นี้มีขนาดใหญ่มาก) ไปกับทูตสยามของออกญาพระคลังในค.ศ. 1626 เพื่ออุทิศให้แก่ศาลเจ้าชื่อ เซ็นเง็น (Sengen) ที่ ชูรุเงะ (Suruga) ซึ่งเป็นบ้านเกิดของเขา และผู้ศึกษาก็แน่ใจว่า ยามาดาฝาก “เอะมะ” นี้กับทูตครั้งนั้นเช่นกัน เนื่องจากวันเดือนปีที่ปรากฏบน “เอะมะ” คือวันมงคลเดือนกุมภาพันธ์ค.ศ. 1626 ซึ่งเป็นเวลาสองเดือนก่อนจดหมายของออกญาพระคลัง บน “เอะมะ” ของยามาดา มีรูปวาดของเรือรบที่เต็มไปด้วยชามูไร และตรงกลางก็เป็นผู้บังคับการซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นยามาดา นางามาซา นั่นเอง และมีคำบรรยายแสดงความขอบคุณต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คลั่งบันดาลให้คำอธิษฐานของเขาสมหวัง ทั้งยังระบุนางาชิโนะเองก็เป็นคนที่เกิดที่นี่ (หมายถึง ชูรุเงะ) และปัจจุบันนี้อาศัยอยู่ที่สยาม แล้วลงนามว่า ยามาดา นิสะเอะมอน นางามาซา ซึ่งจากหลักฐานที่เป็น “เอะมะ” นี้ สิ่งที่ชัดเจนก็คือ ยามาดา ซึ่งดำรงตำแหน่งขึ้นสูงถึงขั้นพระยา ได้บรรลุถึงซึ่งความทะเยอทะยานของตนที่อยากจะไปต่างประเทศเพื่อหาโอกาสที่จะตั้งตัวขึ้นเป็นใหญ่แล้ว ดังนั้นเขาจึงอยากจะโอ้อวดให้ประเทศญี่ปุ่นได้เห็น ขณะเดียวกันก็อยากจะแสดงออกถึงความสำคัญของตัวเองเป็นฐานะคนกลางที่เชื่อมโยงระหว่างสยามกับญี่ปุ่น และโดยวิธีนี้เขาก็คงปรารถนาที่จะได้รับตำแหน่งที่สูงกว่านี้ขึ้นไปอีก

ดังที่กล่าวมาแล้วว่า ยามาดา มีฐานะสองฐานะที่มีบทบาทสำคัญในสยามคือ เป็นหัวหน้าหมู่บ้านญี่ปุ่น และเป็นพ่อค้าคนกลางที่ซื้อขายหนังกวางหนังปลากระเบนที่สยาม ในขณะที่เดียวกันก็มีส่วนส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับญี่ปุ่น โดยการส่งเรือของตัวเองเพื่อออกไปค้าขาย

⁶⁶ มิชิ ซะกะเอะ (Miki Sakae), “เกี่ยวกับการปฏิบัติงานของยามาดา นางามาซา ภาคที่หนึ่งและสอง,”

(Yamada Nagamasa no jiseki nitsuite 1 and 2). *Shigaku zasshi* 41-7,8 (กรกฎาคม- สิงหาคม 1930), หน้า 75.

ระหว่างสองประเทศ อันเป็นบทบาทในฐานะเป็นพ่อค้าของยามาดา ส่วนบทบาทในฐานะทหารที่เป็นหัวหน้าอาสาญี่ปุ่นนั้น ในค.ศ. 1621, 1624 ได้ปฏิบัติหน้าที่ป้องกันรักษาความสงบและความมั่นคงด้านการค้าของอยุธยา จากเรือรบสเปนซึ่งเข้ามาทางแม่น้ำเจ้าพระยา และด้วยความดีความชอบทั้งสองด้านดังกล่าว จึงได้รับการยอมรับจากกษัตริย์สยามในขณะนั้นคือพระเจ้าทรงธรรม ยังผลให้ยามาดาสามารถเลื่อนตำแหน่งสูงขึ้นอย่างรวดเร็ว (ในค.ศ. 1621 เป็น “ขุน” และอีกห้าปีต่อมา ก็เลื่อนตำแหน่งเป็น “พระยา”) และในฐานะพ่อค้าของ ยามาดา ไม่ใช่ว่าเขาจะทำการค้ากับญี่ปุ่นประเทศเดียว หากแต่ได้ส่งเรือไปยังดินแดนที่ใกล้เคียงสยามด้วย ดังนั้นที่กของที่ประชุมที่ปรึกษาของอินเดียเมื่อวันที่ 1 เดือนมีนาคม ค.ศ. 1628 ระบุว่าปีนั้นยามาดา ได้ส่งเรือซึ่งบรรทุกสินค้าประเภทอาหารไปยังมะละกา แต่ไปเจอหมู่เรือรบของฮอลันดา จึงถูกจับและควบคุมส่งไปยังปัตตาเวีย ข้างหลวงใหญ่ของฮอลันดา คือ ยาน ปีเตอร์ โซน คูน (Jan Pieterszoon Coen) ทราบว่าเรือลำนั้นเจ้าของคือ ยามาดา และเป็นบุคคลที่กษัตริย์สยามทรงไว้วางพระราชหฤทัย ดังนั้น เขาจึงได้ประชุมปรึกษากับที่ปรึกษาของบริษัท และที่ประชุมก็ตัดสินใจให้ปล่อยเรือลำนี้ และให้แจ้งแก่เรือลำนี้ว่าให้หยุดจำหน่ายสินค้าประเภทอาหาร แก่ดินแดนของโปรตุเกสซึ่งเป็นศัตรูของฮอลันดา และชักชวนให้มาที่ปัตตาเวียเพื่อทำการค้า และขายสินค้าที่บรรทุกมาที่เมืองปัตตาเวีย หลังจากนั้น ยามาดา ก็ได้ตอบขอบคุณต่อความหวังดีของ คูน และปีถัดไปก็ส่งเรือไปปัตตาเวีย พร้อมกับจดหมายถึง คูน ซึ่งเขาก็ได้ซื้อข้าวที่บรรทุกมากับเรือทั้งหมด และเขียนจดหมายตอบยามาดา ดังข้อความในจดหมายของ คูน จากปัตตาเวียไปยังยามาดา ลงวันที่ 28 เดือนพฤษภาคมค.ศ. 1629⁶⁷

ในช่วงต้นเดือนพฤศจิกายนค.ศ. 1629 กษัตริย์สยามได้ส่งพระราชสาส์นพร้อมทูตไปเข้าเฝ้าโซกูน และมีการแลกเปลี่ยนของกำนัลราคาสูงระหว่างกษัตริย์และขุนนางชั้นสูงของสยามกับโซกูนและโรจูเหมือนเมื่อครั้งค.ศ. 1621 กษัตริย์สยามที่ส่งพระราชสาส์นครั้งนี้คือพระเชษฐาธิราชซึ่งสืบทอดพระราชบัลลังก์จากบิดาซึ่งสวรรคตแล้ว ทูตครั้งนี้เดินทางไปกับเรือของ ยามาดา และยามาดาเองก็ส่งจดหมายพร้อมของกำนัลแด่ชะกะอิ ในจดหมายฉบับนี้ ยามาดา ได้ขอความช่วยเหลือจากชะกะอิเพื่อขอรับใบเบิกরণประทับตราสีแดง แต่ก็ดูเหมือนว่าจะไม่สำเร็จ และมีการบันทึกว่าคณะทูตชุดนี้เดินทางกลับโดยเรือของออกญาทูนะ⁶⁸ ดังที่กล่าวมาข้างต้นว่ายามาดาได้ทำความดีความชอบในฐานะเป็นหัวหน้าหมู่บ้านญี่ปุ่นและพ่อค้าและหัวหน้าของทหารอาสาญี่ปุ่น และในที่สุดในปีค.ศ. 1628 ก็ได้รับการเลื่อนตำแหน่งขึ้นเป็นพระยา ดังนั้นในลำดับต่อไปจะพิจารณาสภาพ

⁶⁷ มุระกะมิ นะโอะจิโร, *กษัตริย์ของนครศรีธรรมราช ยามาดา นางามาซา*, หน้า 30-31 และ 88-89.

⁶⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 44, 80.

การที่อยู่ในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อระหว่างที่พระเจ้าทรงธรรมสวรรคต และยามาดาถูกดึงเข้าไปเกี่ยวข้องกับข้อพิพาททางการเมืองภายในเกี่ยวกับการแย่งชิงราชสมบัติ ซึ่งเขาเป็นบุคคลที่มีอำนาจด้านการทหาร (ในฐานะเป็นทหารรับจ้าง) ก่อนที่จะเสียชีวิตที่นครศรีธรรมราชในค.ศ. 1630

บทบาทของยามาดา นางามาซา ในฐานะทหาร

ก่อนที่จะกล่าวถึงบทบาทของยามาดาทางการทหาร สิ่งที่คุณศึกษาอยากจะทำคือ คอบี้ คือ เหตุใดทหารชาวญี่ปุ่น (กองอาสาญี่ปุ่นและแม่ทัพญี่ปุ่นช่วงยามาดา) จึงได้มีโอกาสทำความดีความชอบต่อการเมืองภายในของสยาม ซึ่งจากการอธิบายของอาจารย์นิธิ เอียวศรีวงศ์ ในหนังสือชื่อ *การเมืองไทยสมัยพระนารายณ์* ระบุว่าสาเหตุมาจากปัจจัยการเมืองภายในของสยาม ถ้าไม่มีปัจจัยดังกล่าว ทหารชาวญี่ปุ่นก็คงไม่มีโอกาสที่จะได้ยุ่งเกี่ยวกับการเมืองสยาม

อาจารย์นิธิ เอียวศรีวงศ์ กล่าวว่า “...เงื่อนไขเบื้องต้นแรกๆ ของเจ้านายผู้ปรารถนาจะรับราชการสมบัตินั้น ต้องได้รับการสนับสนุนของขุนนางซึ่งเป็นผู้กุมไพร่รายใหญ่ๆ ไว้ ...ขุนนางจึงมีอำนาจต่อรองกับกษัตริย์มากขึ้นและมีโอกาสเลือกเจ้านายขึ้นเป็นกษัตริย์ได้ตามพอใจ จะเห็นได้ว่าหลังรัชกาลพระเอกาทศรถมาถึงพระเจ้าปราสาททอง [ตั้งแต่พระเจ้าทรงธรรมถึงพระเจ้าปราสาททองตรงกับช่วงที่ยามาดาเป็นหัวหน้าอาสาญี่ปุ่น-ผู้ศึกษา] มีกษัตริย์ถึง 4 พระองค์ปกครองในระยะเวลาอันสั้น ในจำนวนนี้สามพระองค์ถูกตั้งขึ้นหรือปลดออกโดยขุนนาง”⁶⁹ และ “...ควรสังเกตด้วยว่าขุนนางซึ่งเป็นแกนสำคัญของการชิงไหวชิงพริบทางการเมือง สิ่งสมอำนาจอย่างลับๆ เหลือและควบคุมกษัตริย์ไว้ได้อย่างค่อนข้างมั่นคง ล้วนเป็นขุนนางฝ่ายปกครองทั้งสิ้น จริงอยู่ที่กองอาสาญี่ปุ่นซึ่งควรจัดเป็นฝ่ายชำนาญการ ได้เข้ามาเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งในการกำหนดวิถีทางการเมืองอยู่ไม่น้อยแล้ว แต่ก็ยังมีได้เป็นปัจจัยอันเด็ดขาดทีเดียว...”⁷⁰

ในหนังสือเล่มนี้ อาจารย์นิธิศึกษาการเมืองสยามช่วงอยุธยาตอนกลาง และเห็นว่าปัจจัยสำคัญหนึ่งในการแย่งชิงอำนาจของพระมหากษัตริย์ อยู่ที่ว่าการดูแลอำนาจภายในระหว่างกษัตริย์กับขุนนางซึ่งมีลักษณะการเปลี่ยนแปลงไปตามแต่ละสมัย เช่นระบบราชการซึ่งมีประสิทธิภาพมากกว่าเดิมเกิดขึ้นในสมัยสมเด็จพระนเรศวร แต่จุดบกพร่องก็อยู่ที่ว่า ถ้ากษัตริย์พระองค์ใดเข้มแข็งหรือมีสิทธิธรรมสูง ระบบราชการก็จะมีประสิทธิภาพสูง แต่ถ้าเมื่อใดที่กษัตริย์พระองค์ใดอ่อนแอหรือขาดสิทธิธรรมระบบราชการก็อาจจะหมดประสิทธิภาพ และหลังรัชสมัยพระเอกาทศรถมาถึง

⁶⁹ นิธิ เอียวศรีวงศ์, *การเมืองไทยสมัยพระนารายณ์*, (กรุงเทพฯ ๔: สำนักพิมพ์มติชน 2537), หน้า 14-15.

⁷⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 16.

พระเจ้าปราสาททอง สถาปนากษัตริย์เปิดโอกาสให้ขุนนางชั้นใหญ่แย่งชิงราชสมบัติเพราะกษัตริย์พระองค์นั้นอ่อนแอ แต่พระเจ้าปราสาททองเป็นกษัตริย์ที่ทรงมีนโยบายให้อำนาจของขุนนางใหญ่ฝ่ายปกครองลดน้อยลง แล้วให้ชาวต่างชาติเข้ามาสู่ระบบข้าราชการแทน เพื่อที่จะให้อำนาจของกษัตริย์มั่นคงขึ้น ในฐานะเป็นฝ่ายชำนาญการ และต่อมาภายหลังขุนนางต่างชาติเหล่านั้นก็เข้ามาฝ่ายปกครอง ซึ่งโดยวิธีเช่นนี้จึงไม่มีช่องว่างให้ขุนนางไทยเข้ามามีอำนาจเป็นกษัตริย์ได้ และพระนารายณ์ก็ใช้วิธีเดียวกันกับพระเจ้าปราสาททอง แต่ถ้าพูดถึงกรมอาสาญีปุ่นแล้ว พระมหากษัตริย์ไทยในช่วงต่อมาไม่ค่อยใช้กำลังทหารญีปุ่นเป็นฐานกำลังสำคัญ เพราะพระองค์ทรงขัดเคืองกับประสบการณ์ที่มีต่อทหารญีปุ่นก่อนนั้นคือช่วงสมัยยามาดา (ตั้งแต่พระเจ้าทรงธรรมถึงพระเจ้าปราสาททอง)

กล่าวโดยสรุปช่วงที่ยามาดารับใช้พระมหากษัตริย์ไทยนั้น เป็นช่วงที่ขุนนางมีอิทธิพลมากต่อราชบัลลังก์ของพระมหากษัตริย์ไทย และกองอาสาญีปุ่นก็เป็นปัจจัยสำคัญปัจจัยหนึ่งในการกำหนดวิถีทางการเมืองไทย ดังจะได้อธิบายต่อไป

ผู้ศึกษาจะอาศัยการเปรียบเทียบจากเอกสารร่วมสมัยของ 4 ประเทศ คือฮอลันดา ญีปุ่น ไทย และโปรตุเกส เพื่อที่จะศึกษาว่า ในกิจกรรมด้านการทหารยามาดา ได้ทำอะไรต่อการเมืองสยามบ้าง และเหตุใดต้องเสียชีวิตที่นครศรีธรรมราชด้วย พร้อมทั้งกล่าวถึงบทบาทของยามาดา และกองกำลังทหารญีปุ่นกับการเมืองภายในสยาม ใน *จดหมายเหตุวันวลิต* ระบุว่า “ออกญากลาโหม (คือพระเจ้าปราสาททองในภายหลัง) มีแผนการมานานที่จะแย่งชิงราชสมบัติ นับตั้งแต่พระเจ้าทรงธรรมใกล้สวรรคต (หลังจากการสวรรคตของพระเจ้าทรงธรรมแล้ว ก็ต้องรอโอกาสและวางแผนการลับ เพื่อที่จะแย่งชิงราชสมบัติจากพระราชโอรสทั้งสองของพระองค์) ในช่วงเวลานั้นพระอาการประชวรของพระเจ้าทรงธรรมหนักมาก ดังนั้นพระองค์จึงทรงแสดงพระราชประสงค์ที่จะให้มีการสืบราชสมบัติโดยโอรสของพระองค์ แทนที่จะเป็นพระอนุชาผู้ทรงเป็นรัชทายาทที่ถูกต้องตามกฎหมายสืบราชบัลลังก์ จึงทรงปรึกษากับออกญาศรีวรวงศ์ และพระองค์ก็ทรงทราบว่าในบรรดาขุนนางผู้ใหญ่ มีบางคนที่ไม่เห็นด้วยกับพระราชประสงค์นี้ และทรงตระหนักดีว่าพวกนี้คงจะคิดขบวนการสืบราชสมบัติของพระราชโอรส พระองค์จึงทรงปรารถนาที่จะให้ออกญาศรีวรวงศ์ร่วมมือเกลี้ยกล่อมออกญาเสนาภิมุข (ยามาดา) มาสนับสนุน ซึ่งในท้ายที่สุดก็เป็นผลสำเร็จ โดยออกญาเสนาภิมุขตกลงให้คำมั่นสัญญา และให้สัตย์สาบานว่าจะช่วยเหลือให้พระราชโอรสได้ครองราชบัลลังก์ จึงได้ลอบนำทหารญีปุ่นจำนวนมากเข้าไปในพระราชวังและบริเวณพระราชฐาน นอกจากนี้ออกญาศรีวรวงศ์ก็ลอบนำทหารเข้ามาในพระราชวัง 4,000 คน และจัดทหารอื่นๆ อีก 10,000 คน มาตั้งอยู่ในบริเวณตัวเมือง หลังจากที่พระเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคต ออกญาศรีวรวงศ์ก็

เป็นผู้ที่เรียกประชุมขุนนางทั้งหมด และบอกพระราชประสงค์ครั้งสุดท้ายของพระเจ้าทรงธรรมว่า พระโอรสองค์ใหญ่สมควรได้สืบราชสมบัติ นอกจากนี้พระองค์ยังทรงมีพระราชประสงค์ให้ออกญาศรีวรวงศ์ช่วยเหลือพระโอรสและแนะนำในการบริหารกิจการบ้านเมือง ด้วยเหตุนี้พระราชโอรสจึงเสด็จขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์ ส่วนขุนนางบางคนที่ไม่เห็นด้วยก็ต้องยอมรับ ด้วยเกรงกลัวว่าจะถูกมองเป็นศัตรู และเกรงกลัวกองทัพที่ท่านเสนาบดีได้นำเข้ามาในพระราชวัง⁷¹ ดังนั้นจึงเห็นได้ชัดว่า ออกญาเสนาภิมุขกับทหารญี่ปุ่นมีบทบาทสำคัญในการสืบทอดพระราชสมบัติของพระเชษฐาธิราชซึ่งเป็นพระโอรสของพระเจ้าทรงธรรม ต่อมาพระเจ้าแผ่นดินองค์ใหม่ก็ได้แต่งตั้งออกญาศรีวรวงศ์เป็นออกญากลาโหม และให้ออกญากลาโหมดูแลด้านการปกครอง

อย่างไรก็ตาม พระมหากษัตริย์และออกญากลาโหม ก็ยังไม่อาจไว้วางใจในเรื่องความปลอดภัยได้ ในเมื่อพระมหาอุปราชซึ่งเป็นพระบิดาที่ทรงผนวชอยู่ของพระเจ้าอยู่หัวยังทรงมีพระชนม์ชีพอยู่ ดังนั้นออกญากลาโหมจึงได้เกลี้ยกล่อมออกญาเสนาภิมุข และออกญาเสนาภิมุขก็ให้คำมั่นสัญญาว่า จะนำเสด็จพระมหาอุปราชไปยังราชสำนักในฉลองพระองค์แบบมรวาสาให้ได้ และออกญาเสนาภิมุขก็ทำการสำเร็จ โดยได้ไปหาพระมหาอุปราชและกราบทูลพระองค์ว่าตัวเขาและขุนนางอื่นๆ อีกมากมายได้รับความเดือดร้อนมากจากกษัตริย์พระองค์ใหม่ จึงได้ปรึกษากันและคิดว่าจะปลงพระชนม์พระเจ้าแผ่นดิน และฆ่าออกญากลาโหมเสีย แล้วอัญเชิญพระมหาอุปราชขึ้นเป็นกษัตริย์ ครั้นเมื่อพระองค์หลงเชื่อคำพูดของออกญาเสนาภิมุขและเดินทางเข้าไปในวังโดยเปลื้องผ้าจีวร จึงถูกจับทันทีและถูกส่งไปเมืองเพชรบุรีเพื่อประหารชีวิตโดยวิธีให้ออกข้าว แต่ญาติของพระองค์คนหนึ่งชื่อออกหลวงมงคลแอบไปช่วย และพระมหาอุปราชกับบรรดาสมาชิกพรรคพวกของพระองค์จึงก่อการกบฏขึ้นแล้วสถาปนาพระองค์ขึ้นเป็นกษัตริย์ ทางพระเชษฐาธิราชครั้งทราบเรื่องนี้ ก็ได้ส่งทหารไทยจำนวนประมาณ 20,000 คนและทหารญี่ปุ่น 800 คน (โดยมีออกญาเสนาภิมุขเป็นผู้บังคับบัญชากองกำลัง) ไปปราบ และฝ่ายทหารพระเจ้าแผ่นดินก็ประสบชัยชนะ โดยอุบายของออกญากลาโหม และผู้ที่ปฏิบัติตามอุบายนี้ก็คือออกญาเสนาภิมุข และพระมหาอุปราชถูกจับและถูกประหารชีวิตในที่สุด

ต่อมาพระเจ้าแผ่นดินไม่ค่อยทรงสนพระทัยเรื่องการเมือง ทรงปล่อยพระองค์ให้หลงระเหิดไปกับความชั่วและของมึนเมาทุกชนิด ความทารุณและความเข้มงวดกวดขันของพระองค์ทำให้ความจงรักภักดีของขุนนางไพร่ฟ้าประชาชนเสื่อมลง ออกญากลาโหมจึงฉวยโอกาสนี้ เพราะเขา

⁷¹ “จดหมายเหตุวันวลิต”. ประชุมพงสาวดาร เล่มที่ 49 ภาคที่ 79 (กรุงเทพฯ : องค์การค้ำของกรุงสกา), หน้า 117.

แอมมีความทะเยอทะยานว่าจะแย่งชิงมงกุฏของพระองค์ท่านแล้ว การที่ออกญา کالاโหมทำการบริหารกิจการบ้านเมือง เขาจึงกลายเป็นคนสำคัญ และในช่วงเวลานั้นน้องชายคนสุดท้าย⁷² ของออกญา کالاโหมเสียชีวิต เขาได้จัดงานศพอย่างยิ่งใหญ่ และยังสามารถนำเอาอัฐิของบิดาซึ่งฉาปนกิจโดยถูกต้องตามประเพณีเรียบร้อยแล้วมาเผาใหม่อีกครั้งหนึ่ง ซึ่งการกระทำดังกล่าวทำให้พระเชษฐาธิราชทรงกริ้วมาก เพราะผู้ที่มีสิทธิ์จะทำการเผาอัฐิของบรรพบุรุษมากกว่าหนึ่งครั้ง มีเพียงผู้เดียวคือพระเจ้าแผ่นดินองค์เดียวเท่านั้น นอกจากนี้ขุนนางทั้งหลายที่ไปร่วมงานศพนี้ก็ไม่ยอมมาเข้าเฝ้าพระองค์ที่พระราชวัง พระองค์จึงทรงตัดสินพระทัยลงโทษออกญา کالاโหมและพรรคพวกของเขา แต่ออกญา کالاโหมกลับร่วมมือกับขุนนางหลายคนและนำกำลังไปโจมตีพระราชวัง ในบรรดาองค์กำลังของฝ่ายออกญา کالاโหมมีทหารญี่ปุ่นรวมอยู่ด้วย⁷³ ฝ่ายออกญา کالاโหมประสพชัยชนะและพระเชษฐาธิราชทรงถูกประหารชีวิต หลังจากนั้น ออกญา کالاโหมก็มีคำสั่งให้ประหารชีวิตทุกคนที่เป็นพวกพ้องของพระเจ้าแผ่นดิน รวมทั้งผู้ที่มีได้เข้าร่วมในการกบฏของตนคนอื่นๆ ด้วย⁷⁴ จากข้อมูลตอนนี้ที่ปรากฏในจดหมายเหตุวันวลิตทำให้ผู้ศึกษาสันนิษฐานว่า ยามาดา ก็เข้าร่วมในการก่อกบฏของออกญา کالاโหม ดังที่วันวลิตคิด ภายหลังจากนั้นออกญา کالاโหมก็ได้ไปพบออกญาเสนาภิมุขเพื่อหยั่งความรู้สึกในใจในเรื่องการเลือกผู้ที่จะสืบราชบัลลังก์ ออกญา کالاโหมได้เล่าความคิดเห็นของตัวเองก่อนว่า ยังมีพระราชโอรสและธิดาองค์เล็กของพระเจ้าทรงธรรมอยู่ แต่การที่ยกเจ้าชายของคั่นออยฯ ขึ้นเป็นกษัตริย์นั้น น่าที่จะเป็นอันตราย ดังนั้นน่าจะเลือกขุนนางที่มีอำนาจสูงสุดคนหนึ่งซึ่งสมควรได้สวมมงกุฏชั่วคราวก่อน จนกว่าเจ้าชายของคั่นออยจะอยู่ในภาวะที่จะปกครองประเทศด้วยพระองค์เองได้ ออกญาเสนาภิมุขตอบว่ามีความจำเป็นที่จะคัดเลือกขุนนางคนใดคนหนึ่งแล้ว ก็ควรที่จะเลือกตัวออกญา کالاโหมเอง เพราะถ้าหากเลือกเขาแล้ว ทุกคนก็จะถือเอาว่าเหตุผลที่ก่อกบฏของเราว่า เพื่อเป็นเครื่องมือตามแผนการทุจริตของออกญา کالاโหมที่อยากจะขึ้นเป็นกษัตริย์ และออกญาเสนาภิมุขแนะนำว่าขุนนางทั้งหลายควรจะสถาปนาเจ้าชายพระองค์หนึ่งของพระเจ้าทรงธรรมขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดิน และตำแหน่งผู้สำเร็จราชการของประเทศควรได้แก่ออกญา کالاโหม อีกทั้งยังบอกว่าตนจะไม่ยอมให้คนแปลกปลอมได้สวมมงกุฎเลย ในเมื่อยังมีเจ้า

⁷² บุคคลผู้นี้ “จดหมายเหตุวันวลิต” ระบุว่า เป็นน้องชายคนสุดท้ายของออกญา کالاโหม แต่พงศาวดารฉบับอื่นระบุว่า เป็นพระมารดาของพระมหากษัตริย์ เช่น พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่มที่ 2 (กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, 2535), หน้า 3.

⁷³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 169.

⁷⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 179.

ชายแห่งราชตระกูลของพระเจ้าทรงธรรมอยู่ เมื่อออกญากลาโหมกลับไปก็ได้เลือกพระราชโอรสของพระเจ้าทรงธรรมองค์หนึ่งขึ้นเป็นกษัตริย์องค์ใหม่ทรงพระนามว่าพระอาทิตย์วงศ์”

ก่อนที่จะกล่าวถึงเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้นต่อไป ผู้ศึกษาอยากจะหยุดวิเคราะห์ตรงนี้ก่อนว่า ยามาดา นางามาซา ได้ร่วมกบฏของออกญากลาโหมครั้งนั้นหรือไม่ และเหตุใดถึงเข้าร่วมหรือไม่เข้าร่วม เพราะจุดนี้เป็นจุดที่นักวิชาการประวัติศาสตร์ตีความไม่ตรงกัน และเอกสารสอดคล้องกันกับญี่ปุ่นไม่ตรงกันอีกด้วย เช่นเอกสารญี่ปุ่นชั้นต้นชื่อ โคโบกิ กับ ฟุโตะงุนกิ ระบุว่าช่วงเวลาที่ยกออกญากลาโหมกบฏ ยามาดาไม่ได้อยู่อยุธยา แต่อยู่ที่เมืองซึ่งอยู่ไกลจากอยุธยา ในฐานะเป็นเจ้าเมือง แต่ผู้ศึกษาคิดว่าเรื่องนี้เชื่อถือได้ยากเพราะก่อนที่จะไปนครศรีธรรมราช ยามาดา ไม่เคยเป็นเจ้าเมืองมาก่อน

เมื่อหันมาดูการวิเคราะห์ของ ซาเดาที่ว่า “It would appear from a comparison of these various sources of information that the Japanese soldiers who were at first favourably disposed towards the legitimate line of kings, sided afterwards with Kalahome, and were of great use to him in establishing his power...”⁷⁵ ซาเดา มอง ยามาดา ว่า เปลี่ยนเจ้านายของตัวเอง ไปตามสถานการณ์ของการเมืองสยาม

ต่อไปถ้านักประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นและผู้เชี่ยวชาญการศึกษา ยามาดา คนหนึ่งชื่อ โอวะวะคะ เทะทซุโอะ วิเคราะห์ว่า ยามาดาไม่น่าจะเข้าร่วมกับการกบฏของออกญากลาโหม เพราะวันวลิตเขียนถึงยามาดาในแง่ไม่ดีมาตลอด และเขียนการกระทำของยามาดาได้อย่างละเอียด โดยใส่ชื่อออกญาเสนาภิมุขเสมอ แต่ครั้งที่เกิดการกบฏกลับไม่มีชื่อของออกญาเสนาภิมุข เพียงระบุแค่ “เหล่าทหารญี่ปุ่น” เท่านั้น ซึ่งแสดงว่า ยามาดา ไม่ได้ร่วมกับกบฏ เพราะวันวลิตไม่น่าจะลืมถ้ายามาดา ร่วมกับกบฏ วันวลิตก็น่าจะเขียนถึงเขาแล้ว ผู้ศึกษาคิดว่ายามาดาไม่เต็มใจในการกบฏด้วย แต่หลีกเลี่ยงจากเหตุการณ์นั้นไม่ได้ ดังนั้นแม้จะไม่ลงมือด้วยตัวเองแต่ก็อาจส่งทหารญี่ปุ่นร่วมในการกบฏเพราะอย่างที่วันวลิตเขียน ยามาดา ประสงค์ที่จะจงรักภักดีต่อตระกูลพระเจ้าทรงธรรมตลอด ภายหลังจากปลงพระชนม์ของพระเจ้าเชษฐาธิราช ด้วยความจงรักภักดีของยามาดาดังกล่าว ทำให้ยามาดา เป็นอุปสรรคต่อออกญากลาโหมและต้องถูกกำจัด (อย่างไรก็ตาม ไม่ว่าจะช้าหรือเร็วก็ตาม สักวันหนึ่งโชคชะตาของพวกทหารญี่ปุ่นก็ต้องถูกกำจัด หลังจากออกญากลาโหม (พระเจ้าปราสาททอง) ขึ้นเป็นกษัตริย์เรียบร้อยแล้ว เพราะเป็นกลุ่มที่จะเป็นอันตรายต่อพระองค์)

⁷⁵E.M. Satow. “Notes on the intercourse between Japan and Siam in the seventeenth century”, *Transactions Asiatic Society of Japan* vol.13, (1885): 208.

“สำหรับออกญากลาโหมแล้ว ยามาดาจัดเป็นคนสุดท้ายที่จะเป็นอุปสรรคต่อการแย่งชิงราชสมบัติจากพระอาทิตย์วงศ์ เพราะฉะนั้นออกญากลาโหมจึงวางแผนการลับว่าจะขจัดยามาคาที่เมืองนครศรีธรรมราช โดยอ้างว่าเจ้าเมืองนครฯ ก่อกบฏ และส่งยามาดาพร้อมทหารญี่ปุ่นเพื่อไปปราบกบฏ และให้ยามาดาเป็นเจ้าเมืองนครฯ คนใหม่ ขณะเดียวกัน ในอยุธยาขณะนั้น ออกญากลาโหมแย่งชิงราชสมบัติจากพระอาทิตย์วงศ์สำเร็จ และสถาปนาตนเองเป็นกษัตริย์ทรงพระนามว่าพระเจ้าปราสาททอง แล้วรับสั่งให้ออกญาพระคลังมีหนังสือไปถึงเจ้าเมืองนครฯ คนเก่าซึ่งถูกปลดออกจากตำแหน่งแล้ว มีข้อความว่าถ้าหากคน (เจ้าเมืองคนเก่า) สามารถกำจัดเจ้าเมืองชาวญี่ปุ่นได้แล้วอาจจะได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากพระมหากษัตริย์ และจะได้รับแต่งตั้งให้เป็นเจ้าเมืองใหม่ สำหรับยามาดานั้น ไม่ไว้วางใจเจ้าเมืองคนเก่าแต่สนิทสนมกับน้องชายของเจ้าเมืองคนเดิมชื่อออกพระมะริด และช่วงที่ ยามาดา ได้รับบาดเจ็บที่ขาในการสู้รบกับปัตตานี และบาดเจ็บนั้นสร้างความเจ็บปวดมาก ออกพระมะริดก็จัดหาการรักษาแผล แต่แล้ววันหนึ่งเขาก็ได้ใช้ผ้าพันแผลอาบยาพิษจนทำให้ ยามาดา เสียชีวิต” ถ้าเปรียบเทียบระหว่างบันทึกของญี่ปุ่นกับวันวลิต เนื้อหาความของเนื้อหาค่อนข้างคล้ายกัน แต่วันวลิตละเอียดกว่า แต่ความคล้ายๆ กันนี้เอง ทำให้จดหมายเหตุของวันวลิตและเอกสารญี่ปุ่นน่าเชื่อถือมากขึ้น

ถ้าดูว่า ยามาดา ในฐานะที่เป็นแม่ทัพทหารญี่ปุ่นเป็นคนอย่างไร ผู้ศึกษาคิดว่าเขาเป็นคนฉลาดและใช้อุบายต่างๆ เป็น สามารถวิเคราะห์และประเมินสถานการณ์การเมืองสยามได้เป็นอย่างดี และยามาดาเองก็ได้ถูกใช้เป็นเครื่องมืออันหนึ่งในการแย่งชิงอำนาจระหว่างขุนนาง (พระเจ้าปราสาททอง) กับตระกูลพระเจ้าทรงธรรม และด้วยเล่ห์ของชาмуไรที่ซื่อสัตย์ต่อเจ้านาย ทำให้ท้ายที่สุดยามาดาเลือกที่จะยืนอยู่ข้างฝ่ายตระกูลพระเจ้าทรงธรรม ทั้งๆ ที่รู้ตัวดีว่าทางเลือกนี้อันตรายต่อชีวิตตัวเอง แต่พระเจ้าทรงธรรมก็เป็นกษัตริย์ที่เลื่อนตำแหน่งให้ยามาดาดลอดมา และการแย่งชิงอำนาจของพระเจ้าปราสาททองก็คงจะไม่ได้สำเร็จ ถ้าไม่ได้รับการช่วยเหลือจากทหารญี่ปุ่น แต่เหตุใดต้องเป็นทหารญี่ปุ่น ทหารของประเทศอื่นๆ ได้หรือไม่นั้น เป็นคำถามที่ผู้ศึกษาคิดว่าอยู่นอกขอบเขตของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้

สรุป

ช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 16 - 18 การค้าระหว่างเอเชียอาคเนย์กับตะวันตกรุ่งเรืองมาก ทว่าการค้าระหว่างสยามกับญี่ปุ่นนั้นเริ่มมาตั้งแต่กลางคริสต์ศตวรรษที่ 15 ซึ่งช่วงแรกเป็นการค้าระหว่างริวกิวกับอยุธยา ครั้นถึงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 16 รัฐบาลญี่ปุ่นก็เริ่มใช้ระบบออกใบเบิกร่องประทับตราแดงให้แก่เรือพาณิชย์ของพ่อค้าญี่ปุ่น ขณะนั้นอยุธยาจัดเป็นคู่ค้าที่สำคัญที่สุดของ

ญี่ปุ่น และในครั้งแรกของคริสต์ศตวรรษที่ 17 ญี่ปุ่นแทบจะเป็นผู้ผูกขาดการค้าโดยเฉพาะหนึ่ง สัตว์จากอยุธยาแต่เพียงผู้เดียว โดยหัวหน้าหมู่บ้านญี่ปุ่นในอยุธยาเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการค้านี้ ฉะนั้นแม้ว่าฮอลันดาพยายามจะเข้าแทรกแซงการค้าค้านี้ ก็ไม่สามารถทำได้สำเร็จ ขณะเดียวกัน ในช่วงดังกล่าวก็มีการแลกเปลี่ยนศาสนและของกำนัลระหว่างโชกุนกับกษัตริย์อยุธยา รวมทั้ง ระหว่างข้าราชการที่มีตำแหน่งสูงๆ ของญี่ปุ่นกับอยุธยา อันหมายรวมถึงยามาดา ในฐานะข้าราชการชั้นสูงของอยุธยาเสมอๆ ด้วย

ยามาดาเป็นชาวญี่ปุ่นที่อพยพเข้ามาอาศัยอยู่ในอยุธยา ขณะที่เขาอยู่ที่ญี่ปุ่น เขาเป็นคนหาบ เสลี่ยงของโคเมียวคนหนึ่ง ซึ่งหมายถึงว่าเขาอยู่ในระดับต่ำสุดของชนชั้นปกครอง (ซามูไร) ใน ขณะนั้น โดยทั่วไป สถานการณ์การเมืองภายในประเทศยังมีสงครามภายใน พวกซามูไรก็มี โอกาสที่จะเลื่อนตำแหน่ง แม้ว่าจะอยู่ในชนชั้นซามูไรที่ต่ำที่สุดก็ตาม ทว่าในช่วงที่ยามาดาอยู่ใน ญี่ปุ่นนั้น สถานการณ์การเมืองภายในประเทศสงบแล้ว และนี่ก็น่าจะเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ยามาดาเดินทางมายังสยาม

หลังจากที่ได้เดินทางเข้ามาในสยาม ยามาดาก็ต่อสู้กับมรสุมชีวิตนานปีการ จนกระทั่ง สามารถมีบทบาทสำคัญทางการเมืองในสยาม นั่นคือการเป็นหัวหน้าหมู่บ้านญี่ปุ่นที่อยุธยา รวมทั้ง เป็นคนกลางที่ซื้อขายหนังงวางและหนังปลากระเบน ขณะเดียวกันก็มีส่วนสำคัญในการส่งเสริม ความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับญี่ปุ่น โดยการส่งเรือของตนเองออกไปค้าขายระหว่างสยามกับ ญี่ปุ่น นี่คือนโยบายของยามาดาในด้านเศรษฐกิจ หรือในฐานะพ่อค้า ส่วนบทบาทในฐานะทหาร นั้น ยามาดาในฐานะหัวหน้ากองอาสาหมู่บ้านญี่ปุ่น ได้ปฏิบัติหน้าที่ป้องกัน และรักษาความสงบ เรียบร้อยและความมั่นคงด้านการค้าของอยุธยาด้วยความเข้มแข็ง

ภายหลังจากที่ได้รับเลื่อนตำแหน่งสูงขึ้นแล้ว ยามาดาก็ต้องเกี่ยวข้องกับการเมืองภายใน ของสยาม โดยเฉพาะการการแย่งชิงราชบัลลังก์ เพราะเขามีกองกำลังที่เป็นทหารอาสาญี่ปุ่น